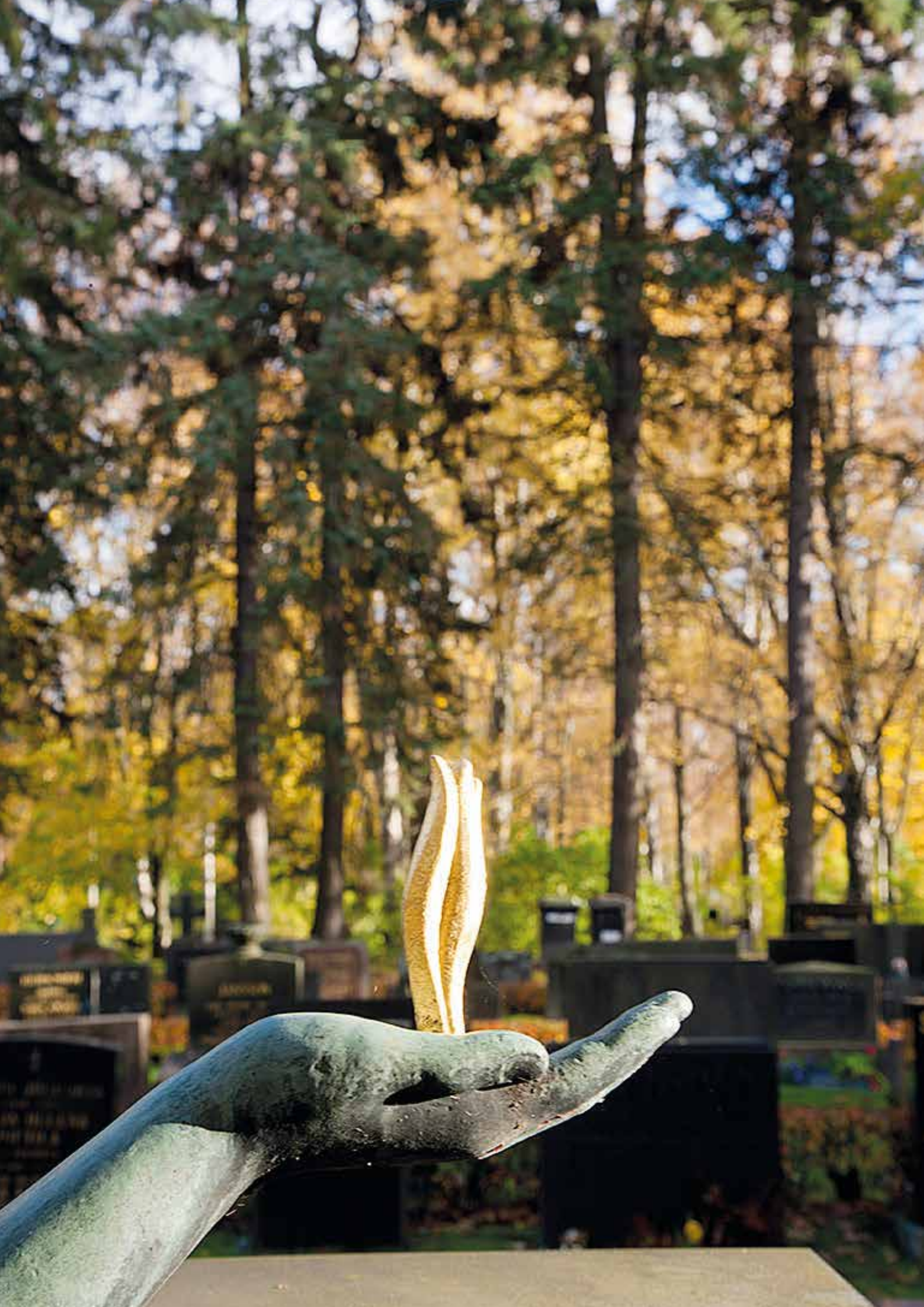

HAUTAUSMAIDEN INVENTOINTIOPAS

HAUTAUSMAIDEN INVENTOINTIOPAS

HELSINKI 2015

**KIRKKO-⁺
HALLITUS**

Museoviraston oppaita ja ohjeita 13

Julkaisija: *Museovirasto*
Toimittaja: *Laura Tuominen*
Toimituskunta: *Elisa El Harouny, Sari Häkkinen,
Marja-Leena Ikkala, Nina Lempa, Harri Palo ja Soile Tirilä*
Graafinen suunnittelu: *Maikki Rantala*
Paino: *Multiprint, Helsinki 2015*

ISBN 978-951-616-263-1
Museoviraston oppaita ja ohjeita 13, ISSN 2242-8852

Sisällys

MARJA TERTTU KNAPAS

Hautausmaiden kulttuurihistoriaa 5

HANNA SORSA

Näkökulmia hautausmaiden suunnitteluun 14

NINA LEMPA, HARRI PALO JA LAURA TUOMINEN

Hautausmaan inventointi 20

Hautausmaaympäristön pääelementit 29

Hautamuistomerkkien inventointi 33

Inventoinnin jälkeen 34

Hautausmaan aluetiedot 36

Hautamuistomerkkien tiedot 37

Kirjallisuutta 38

Saatteeksi

Hautausmaiden inventointiopas jatkaa Museoviraston ja Kirkkohallituksen yhteistyössä toteuttamien julkaisujen sarjaa. Sen tarkoituksena on kiinnittää huomio kirkollisen kulttuuriympäristön vaalimiseen ja antaa ohjeita käytännön työhön.

Opas on jaettu kahteen osaan, joista ensimmäisessä on taustoittavaa tietoa hautausmaiden kulttuurihistoriasta ja säilyttämisestä, toisessa käytännön inventointiin liittyvää ohjeistusta. Toimituskunta toivoo, että julkaisu olisi avuksi niin kirkon työntekijöille ja luottamushenkilöille kuin inventoijillekin. Myös hautausmaista kiinnostuneet kansalaiset löytävät oppaan sivuilta ajatuksia ja asiaa.

AIKAISEMMIN OVAT ILMESTYNEET:

Hautamuistomerkkien hoito (2003)

Kirkkojen hoito ja restaurointi (2003)

Sankarihautausmaiden perinne, hoito ja kunnostus (2008)

Julkaisut ovat luettavissa myös pdf-tiedostoina Museoviraston verkkosivuilla.

HAUTAUSMAIDEN KULTTUURIHISTORIAA

Kristilliset hautaukset kirkon huomassa ovat aina olleet tavalla tai toisella valvottuja. Kirkko ja kirkkotarha, hautausmaasen ympärillä, kuuluivat oleellisesti yhteen ja olivat siunattua maata, jonka ulkopuolelle hautaaminen ei ollut sallittua. Vuonna 1684 annetussa kirkkolaissa määrättiin, että kirkkotarhaa oli kunniallisesti hoidettava ja se oli hyvin aidattava niiden takia, jotka siinä lepäsivät. Kunnia ja kunnioitus liittyivät näin myös seurakuntien vähäosaisiin, jotka oli haudattu paljaan taivaan alle kirkkotarhaan. Ne, joilla oli siihen taloudellinen mahdollisuus, hankkivat itselleen hautapaikan kirkon sisältä. Ainoastaan seurakunnan viranhaltijoille ja luottamusmiehille se oli maksuton. Hautapaikan kirkosta saattoi hankkia myös lahjoituksilla. Eriytyisesti aateliset ja suurtalonpojat käyttivät tätä tapaa hautapaikan lunastamiseksi kirkon kuorista ja ikuistivat samalla nimensä lahjoituksiinsa.

Uusi vaihe hautauskäytännöissä ajoittui 1700-luvun lopulle. Keski-Euroopassa vuosisadan puolivälissä alkanut keskustelu hautoihin liittyvistä vaaroista levisi tällöin myös Ruotsiin. Taustalla oli kirkkotarhojen ja kirkkojen täyttyminen haudoista ja varsinkin kesäisin myös kalmanhajusta. Lääkärit ja luonnontutkijat olivat tuoneet julki haudoista terveydelle aiheutuvan kuolemanvaaran kulkutautien levittäjänä ja vaatineet hautausmaiden siirtämistä asutuksen ulkopuolelle.

Ruotsissa papisto esitti vetoamuksen vuoden 1779 valtiopäivillä vahingollisena ja epäluonnollisena pitämänsä kirkkoihin hautaamisen lopettamisesta. Kirkot oli rakennettu ja tarkoitettu jumalanpalvelushuoneiksi eläville, eikä kuolleiden lepo-

sijoiksi. Hautaamiskielto, joka annettiin 1783, koski kuitenkin vain uusien hautojen myymistä kirkkoihin – vanhoja sen sijaan sai vielä käyttää, kuten ennenkin. Valtakunnan tilaa käsittelevässä avajaispuheessaan vuoden 1786 valtiopäivillä kuningas Kustaa III sivusi kirkkohautojen vaaroja todeten tyydytyksellä joidenkin seurakuntien jo siirtyneen erillisiin hautausmaihin. Asian luonteen takia hän ei kuitenkaan katsonut voivansa pakottaa sellaiseen, ”minkä valistuneen kansan tuli itsekkin ymmärtää”.

Porvoon tuomiokapituli kielsi kirkkohautojen myynnin jo 1772 hiippakunnan seurakunnille lähettämässään kiertokirjeessä. Lopullinen kielto, joka koski tässä vaiheessa enää vain kirkoissa olevien sukuhautojen käyttämistä, annettiin Suomen suuriruhtinaskunnassa 1822. Ruotsissa se oli kielletty vähän aikaisemmin.

Pois kaupungeista ja kylistä

Vuonna 1805 annetussa kuninkaallisessa kirjeessä määrättiin, ettei hautausmaita terveydellisistä syistä saanut enää perustaa kaupunkeihin tai kyliin. Hautausmaat oli varustettava kunnollisella aitauksella, ja niiden ympärille oli istutettava puita. Luonnontieteilijät olivat tutkimuksillaan osoittaneet puiden ilmaa puhdistavan vaikutuksen.

1800-luvun alkukymmenillä oli lähes kaikkien kaupunkikirkkojen yhteydessä sijainneiden kirkkotarhojen käyttö lopetettu ja uudet hautausmaat oli perustettu kaupunkialueiden ulkopuolelle. Vanhasta kirkkotarhasta luopuminen ei aina tuntunut helpolta. Esimerkiksi Hämeenlinnassa ymmärrettiin kyllä kaupungin ulkopuolella olevan

hautausmaan terveellinen tarkoitus, vaikka seurakuntalaisten mielestä oli ”tavatonta ja vierasta, ettei saanut haudata kirkon ääreen”. Oulussa etenkin porvarit vieroksuivat pitkään kaukana kaupungista sijainnutta uutta hautausmaata.

1800-luvun alkupuolen uudet hautausmaat olivat yksinkertaisia, ympäristöstään kivi- tai puuidalla erotettuja, suhteellisen pieniä alueita. Esimerkiksi Tampereen ensimmäinen hautausmaa oli vain 90 x 106 kyynärän (53 x 63 metriä) suuruinen. Kirkkotarhatkaan eivät olleet kovin suuria. Niiden laajuutta osoittavat hyvin kartanoiden haltijoiden tai suurtilallisten rakentamat, kirkossa olleita hautoja korvanneet hautakappelit, jotka rakennettiin silloisten kirkkotarhojen laidoille.

Hautausmaiden ja kirkkotarhojen sisäinen järjestys oli yksinkertainen, eikä niitä vielä ollut jaettu käytäväverkoston jäsentämiin korttelialueisiin. Hautausmailla vallitsi vaihtelevasti eri sosiaaliryhmiä luokitteleva ns. multajako. Ensimmäinen multa lähellä porttia tai kirkkotarhassa lähinnä kirkkoa oli varattu varakkaimmille vainajille, toinen tavallisille seurakuntalaisille ja kolmas kaikkein köyhimmille.

1800-luvulla hyvinvoinnin lisääntyessä ja väestön kasvaessa kirkkotarhat alkoivat käydä toistuvista laajennuksista huolimatta ahtaiksi. Vuoden 1684 kirkkolaissa mainittu vainajia kohtaan osoitettava

kunnioitus alkoi käydä vähiin huonosti hoidetuissa ja täpötäyteen haudatuissa kirkkotarhoissa. Kansantarinat ja -kertomukset pelottavista hautausmaista kuvastavat niiden silloista tilaa.

Puisia ja metallisia hautamerkkejä

Hautausmaiden ja kirkkotarhojen vanhimmat ja yleisimmät muistomerkit olivat valkoiseksi tai mustaksi maalattuja puuristejä tai pystyjä hautalautoja. Toisena vaihtoehtona olivat kyläseppien tekemät varren päähän kiinnitetyt vaihtelevan muotoiset peltilevyt. 1800-luvun jälkipuoliskolla yleistyivät eri puolilla maata sijainneiden rautatehtaiden valmistamat valurautaiset muistomerkit, joista erilaiset ristit olivat yleisimpiä. Niitä saattoi tilata painettujen hintakuvastojen perusteella.

Valurautaristien suosio säilyi pitkälle 1900-luvun puolelle saakka. Sen jälkeen kun yksittäisen hautapaikan sijasta alettiin luovuttaa myös sukuhautoja, saatettiin ne erottaa ympäristöstään valurauta-aitauksella. Kiviset muistomerkit olivat maaseudulla harvinaisia 1800-luvun lopulle saakka, kaupunkien hautausmailla ne ilmestyivät sitä mukaa, kun kiviveistämöitä perustettiin.

Oikealla:

Kirkkotarhan laajentumisvaiheet erottuvat selkeästi Lohjan Pyhän Laurin kirkon kirkkotarhassa.

Valurautaristit ja -aitaukset hautojen ympärillä ovat muistoja varhaisen teollistumisen ajoilta ja huolellista kaunista käsityötä. Varsinkin hautapaikkaa rajaavat aitaukset alkavat käydä harvinaisiksi.

Hietakylän 1770-luvulla perustettu hautausmaa kuuluu Haminan luterilaiselle kaupunkiseurakunnalle. Sen muistomerkit kuvastavat Haminan ja lähiympäristön kulttuurihistoriaa.

Huomio hautausmaiden maaperään

Joulukuussa 1879 annetussa yleisessä terveydenhoitoasetuksessa puututtiin myös hautausmaihin. Niitä ei saanut perustaa kaupungin tai kylän rakennettuun osaan, vaan sopivan välimatkan päähän asutuksesta. Asetuksen mukaan uuden hautausmaan maaperän tuli mieluummin olla hiekkapitoista. Lisäksi paikan valinnassa oli kiinnitettävä huomiota siihen, etteivät hautausmaan vedet päässeet valumaan lähteisiin, kaivoihin tai piha-piireihin. Hautausmaiden tuli olla hyvin aidattuja sekä, missä olosuhteet sen sallivat, tarkoituksenmukaisilla istutuksilla varustettuja. Hautapaikat sai asetuksen mukaan käyttää uudelleen 20 vuoden päästä. Jokainen seurakunta veloitettiin tekemään Senaatille anomus hautausmaastaan. Siihen oli liitettävä piirilääkärin lausunto mahdollisista terveysriskeistä sekä maanmittarin selvitys hautausmaan laajentamismahdollisuuksista. Anomusten perusteella Senaatti antoi päätöksen siitä, voitiinko hautausmaan käyttöä jatkaa. Muussa tapauksessa seurakunta oli pakotettu perustamaan uuden hautausmaan kesäkuuhun 1890 mennessä.

Tämä pakotti monet seurakunnat etsimään aluetta uutta hautausmaata varten, joskus jopa pitkänkin matkan päästä. Uuden hautausmaan perustaminen nopeassa aikataulussa sekä tien tekeminen sinne tuotti paljon vaivaa ja kustannuksia, eikä alueen ulkoiseen muotoon ja sisäiseen järjestykseen kiinnitetty niinkään huomiota.

Vihreyttä ja elävää luontoa

Vuonna 1919 perustettu Kristillinen Taideseura otti tehtäväkseen kirkollisen kulttuurin kohentamisen ja kiinnitti huomionsa myös huonosti hoidettuihin ja ikävän näköisiin hautausmaihin, jotka eivät olleet seurakunnilleenkaan kunniaksi. Pastori V. I. Forsmanin julkaisu *Hautausmaista. Niiden järjestämisestä ja kaunistamisesta* ilmestyi vuonna 1926. Siinä peräänkuulutettiin 1910-luvulla Saksasta levinneen hautausmaiden uudistusliikkeen periaatteiden mukaista vihreyttä ja elävää luontoa kivi- ja hiekkaerämaiden tilalle. Uusien hautausmaiden suunnittelussa avainasemassa tuli olla asema- ja alueen sisäinen järjestyminen osastoineen

Puutarhatyöntekijöitä Helsingin Läntisellä hautausmaalla eli nykyisellä Hietaniemen hautausmaalla 1940-luvulla.

sekä yksityisine hautamerkkeineen ja istutuksineen. Yhteiskunnallista asemaa korostaneiden, toistensa kanssa kilpailneiden hautakivien sijaan olisi pystytettävä muistomerkkejä, joiden ”arvo ei ole kalleudessa, vaan harmonisessa liittymisessä ympäristöönsä, sen taiteellisessa muodossa ja otsikkokirjoitusten persoonallisessa leimassa.” Vanhoja kirkkotarhoja tuli käsitellä hellävaroin niiden hautamuistomerkkien opastuksella.

Seuraavana vuonna ilmestynyt kirjailija Maila Talvion kuvateos *Jumalan puistot* esitteli eri puolilla Suomea olevien hautausmaiden kulttuurihistoriallisia arvoja, erityisesti merkkihenkilöiden hautamuistomerkkejä sekä ajankohtanaan tärkeitä sisällissodan muistomerkkejä. Myös vanhojen hautausmaiden nostalginen tunnelmointi loi leimansa Talvion kirjaan, jossa hän esitti hätähuudon unohdettujen hautojen puolesta.

Asemakaavakartta ja ohjesäännöt

Hautausmailla vallinnutta yleistä tilannetta kuvastaa terveydenhoitolakia täydentämään 1927 annettu asetus. Sen mukaan hautausmaalle oli tehtävä hautapaikat osoittava asemakaavakartta ja aloitettava siihen liittyvä hautakirjanpito. Samalla käynnissä oli myös hautausmaiden hallinnollisten uudistusten suunnittelu. Piispainkokous vahvisti 1929 hautausmaiden malliohjesäännön ja antoi siinä periaatteelliset ohjeet hautausmailla noudatettavasta järjestyksestä. Ohjesäännössä määriteltiin esimerkiksi hautapaikan leveys, puita sai is-

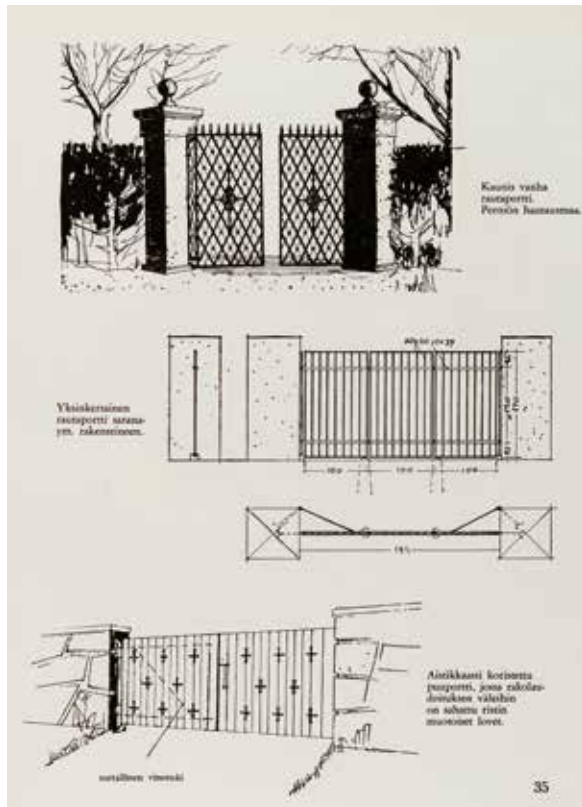
Kapea laattarivikäytävä reunustaa tasaisena nurmikkona hoidettavaa hautariviä. Elsi Borgin piirros kirjasta ”Jumalan puistot kauniiksi”.

tuttaa yksittäiselle haudalle vain seurakunnan luvalla. Reunakivien käyttö keskeisimmillä hautausmaanosilla haluttiin kieltää, ja hautakivien tuli olla yhtenäistä tyyppiä. Hautamerkki, josta kirjoitus oli hävinnyt, saatiin poistaa.

Hautausmaiden kartoitus ja uusien pohjakarttojen tekeminen toi tullessaan kaksi kilpailevaa järjestöä niiden toteuttamiseen. Suomen Kotipuutarhaliitto perustettiin 1930 ja Hautausmaiden Ystävät r.y. 1933. Molemmat olivat laajojen kansalaispiirien tukemia järjestöjä, jotka markkinoivat toimintaansa erilaisten ohjekirjasten ja hoito-ohjeiden sekä seurakunnille suunnattujen kirjeiden avulla.

Jumalan puistot kauniiksi

Talvi- ja jatkosotien kaikkia syvästi koskettaneet sankarihaudat yhteisine muistomerkkeineen nostivat hautausmaat ja kirkkotarhat yleiseen tietoisuuteen. 1950-luvun alkuun mennessä lopulliseen asuunsa saatetut sankarihauta-alueet sijaitsivat keskeisillä paikoilla ja niiden siisteys oli seurakun-

Elsi Borgin porttisuunnitelmia kirjasta "Jumalan puistot kauniiksi".

nille kunnia-asia. Tämä kiinnitti huomion myös muun hautausmaan ja kirkkotarhan hoitotasoon.

Kuopion hiippakunnan aloitteesta piispainkokous asetti 1949 komitean tekemään ehdotuksen hautausmaan perustamisesta ja hoidosta. Työn tuloksena syntynyt hautausmaakäsikirja *Jumalan puistot kauniiksi* ilmestyi 1955 edellisenä vuonna kirkkolakiin liitetyn hautausmaalain vahvistamisen jälkeen. Julkaisu keskittyi yksityiskohtaisesti uusien hautausmaiden suunnitteluun. Puutarha-arkkitehti Katri Luostarisen 1951 ilmestynyt kirja *Puutarha ja maisema* nostaa esiin luonnonmukaisia näkemyksiä myös hautausmaiden suunnittelussa. Hänen mielestään yksinkertainen koruton ajattomuuden tuntu oli parhaiten paikallaan maaseudun kirkkotarhoissa.

Uusia hautauskäytäntöjä

Keski-Euroopassa yleistyneet hautauskäytäntöjen muutokset sekä polttohautauksen mukanaan tuomat uudenlaiset hautausmallit ja -alueet, uurna- ja muistolehdot, tuhkan sirottelupaikat ja kolumbaariot alkoivat saada jalansijaa myös Suomessa. Ensimmäinen krematorio ja uurnalehto oli tosin

perustettu jo 1920-luvun lopussa Helsinkiin, mutta tuhkaus ei vielä tässä vaiheessa saanut kirkollisissa piireissä minkäänlaista hyväksyntää. Toinen krematorio rakennettiin vasta 1960-luvulla.

Ensimmäinen erillinen uurnahautausmaa, puutarha-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröijerin suunnittelema Maunulan uurnalehto valmistui Helsinkiin 1966. Yhdenvertaiseksi hautausmuodoksi arkkuhautauksen rinnalle polttohautaus alkoi nousta vasta 1980-luvun lopulla, tällöinkin vain suurimmissa kaupungeissa.

Hiippakuntien hautausmaakulttuuritoimikunnat

Helsingin tuomiokirkon kryptassa 1980-luvulla ollut valokuvanäyttely *Viimeiset leposijamme* kohdistui perinpohjaisesti uudistettuihin hautausmaihin ja siihen, mitä niistä oli lopullisesti hävitetty. Näyttely sai osakseen paljon huomiota. Se lienee osaltaan vaikuttanut myös siihen, että kaikkiin hiippakuntiin perustettiin vuosien 1985–1988 aikana erityiset hautausmaakulttuuritoimikunnat. Niiden tehtävänä oli mm. kartoittaa hautausmaiden kulttuuriarvoja, valmistella ohjeita vanhojen hautausmaiden kunnostuksesta ja edistää hautausmaakulttuuriin ja sen suojeluun liittyvää tiedotus- ja koulutustoimintaa. Tuomiokapitulien neljäksi vuodeksi kerrallaan nimeämässä toimikunnissa oli hiippakunnan papistoa, seurakuntien luottamushenkilöitä, hautausstoimen johtavia työntekijöitä sekä museotoimen, kulttuuri-, rakennus- tai taidehistorian asiantuntemusta edustavia jäseniä.

Vuonna 1989 Kirkkohallituksen asettama työryhmä valmisteli yksittäisten hautamerkkien inventointilomakkeen, jotta tietojen keruu hautausmaakulttuurin kannalta merkittäviksi katsottavista haudoista ja hautamuistomerkeistä tapahtuisi yhtenäiseltä pohjalta. Ajatuksena oli, että inventointeja pyrittäisiin tekemään maakuntamuseoiden valvonnassa ainakin uudistuksen alaisilla vanhoilla hautausmailla ja että niiden tulokset olisivat lähtökohtana hautamuistomerkkien säilyttämisestä tehtäville päätöksille. Inventoinnit ja eri puolilla maata järjestetyt hautausmaiden neuvottelupäivät ovat tuottaneet tulosta. Monet seurakuntapuutarhurit ja hautausstoimesta vastaavat vi-
ranhaltijat ovatkin ottaneet vanhojen hautausmaiden kulttuuriarvojen säilyttämisen osaksi työku-
vaansa.

Hautausmaiden perimmäinen tehtävä on säilynyt vuosisatojen ajan samana, mutta sen ulkoiset puitteet vaihtelevat huomattavasti riippuen siitä, onko kyseessä kaupungin suuri päänhautausmaa useine satoine hautakivineen tai maaseudulla kirkon ympärillä oleva kirkkotarha tai kylähautausmaa.

Hautausmaat ja kirkkotarhat ovat museoiden ohella tärkeimpiä muistin näyttämöitä ja kotipaikkatietouden kulmakiviä. Yksityisten ihmisten omaistensa haudoille pystyttämät muistomerkit ovat lähiyhteisönsä omaa historiaa ja menneisyyttä. Samalla ne kuvastavat ajankohtansa yleisiä käsityksiä muistamisen tavoista.

Oikealla:

Komeana säilynyt rivi valurautamuistomerkkejä Loviisan hautausmaalta, joka on ensimmäisiä 1700-luvulla kaupungin ulkopuolelle perustettuja hautausmaita. Muistomerkeissä näkyy usein alueelle tyypillisten teollisuudenalojen, kuten kivenveiston ja rautaruukkien, vaikutus.

Espoon Tapiolan vuonna 2004 käyttöön vihitty urnalehto rakentuu urnahauta-, kolumbaario- ja muistolehtoalueista. Muistolehto tuo uuden elementin 1960-luvun kirkon maisemaan.

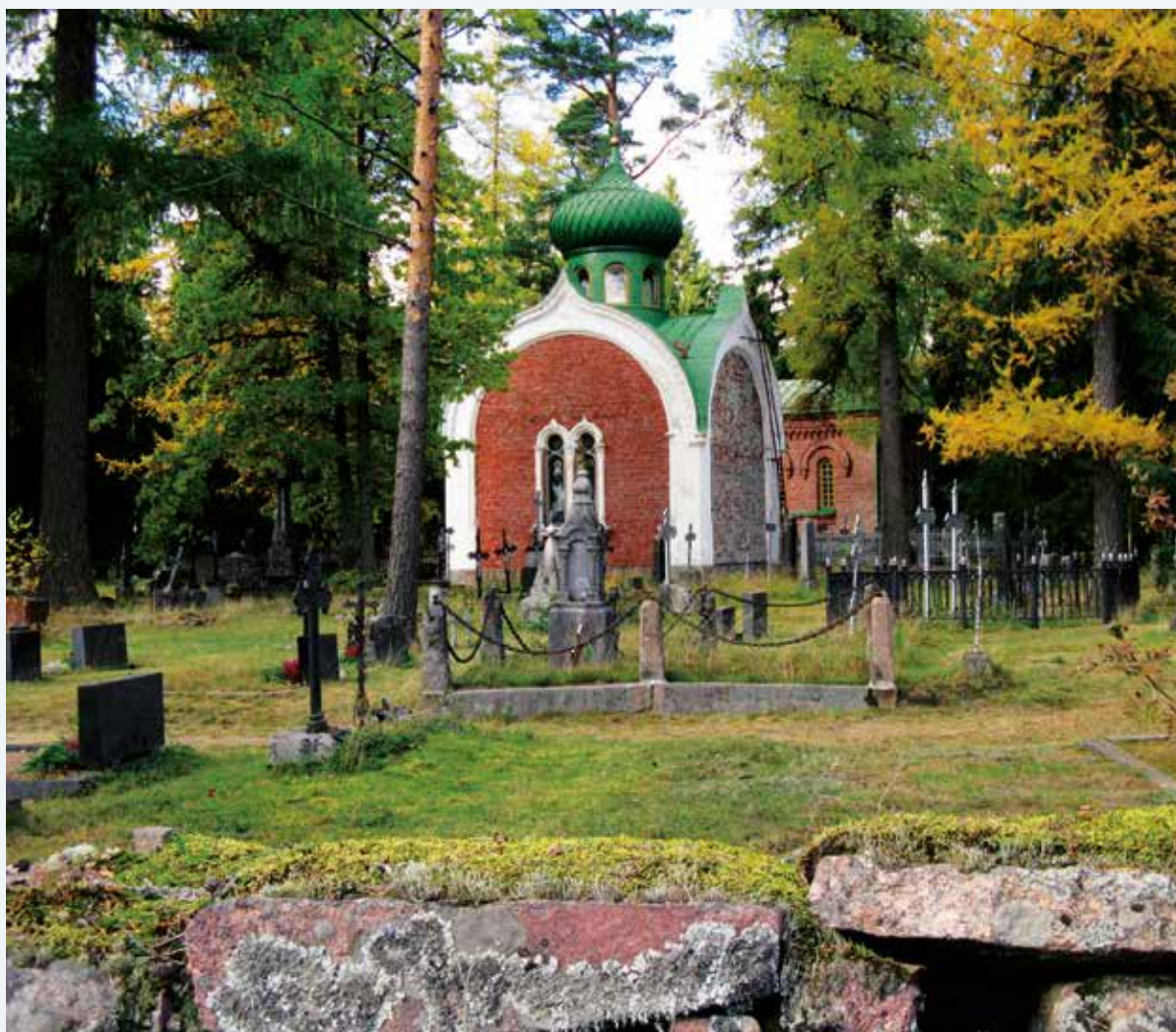

ORTODOKSINEN HAUTAUSMAAKULTTUURI

Suomen toisen kansankirkon, ortodoksisen kirkkokunnan, hautausmaakulttuurilla on omat erityispiirteensä. Karjalainen kyläkalmisto oli saarella sijaitseva tai muutoin maastossa erottuva vainajien metsikkö, pyhitetty paikka, jonka kasvillisuuttakin varjeltiin. Monille ortodoksihautausmaille on edelleen leimallista luonnontilainen kasvillisuus, jonka lomassa polut risteilevät itä-länsisuuntaisten hautojen vieritse. Vainajien leposijoja osoittavat puuristit, jotka niiden kaaduttua nostetaan hautakummun päälle lahoamaan. Haudan päälle on toisinaan rakennettu vainajalle symbolinen asunto eli grobu (krobu tai kropnitsa).

Vasemmalla:

Luonnonmukaisesti hoidettu metsähautausmaa on osa ortodoksista perinnettä. Hautausmaiden kulttuuriarvojen kartoittaminen kuuluu Suomen ortodoksisen kirkon ympäristöohjeistossa lueteltuihin toimenpiteisiin.

Haminan ortodoksisen seurakunnan hautausmaa perustettiin Pampyölin kylään 1740-luvulla. Rakennuksineen, puustoineen ja kiviaitoinen se muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön. Aladinin kauppiassuvun bysanttilaisvaikutteinen hautakappeli on vuodelta 1898 ja sen on piirtänyt K. A. Wrede.

NÄKÖKULMIA HAUTAUSMAIDEN SUUNNITTELUUN

Hautausmaiden järjestelmällinen suunnittelu Suomessa on nuorta, sillä niiden asemakaavoittaminen vakiintui vasta 1920- ja 1930-luvuilla. Suunnittelun esikuvina ovat toimineet puutarhataiteen ja arkkitehtuurin ihanteet ja eri aikakausina arvostetut piirteet: tieakselit, pyrkimys symmetriaan tai luonnonmukaisuuteen sekä tyyli-suunnista esimerkiksi klassismi ja funktionalismi.

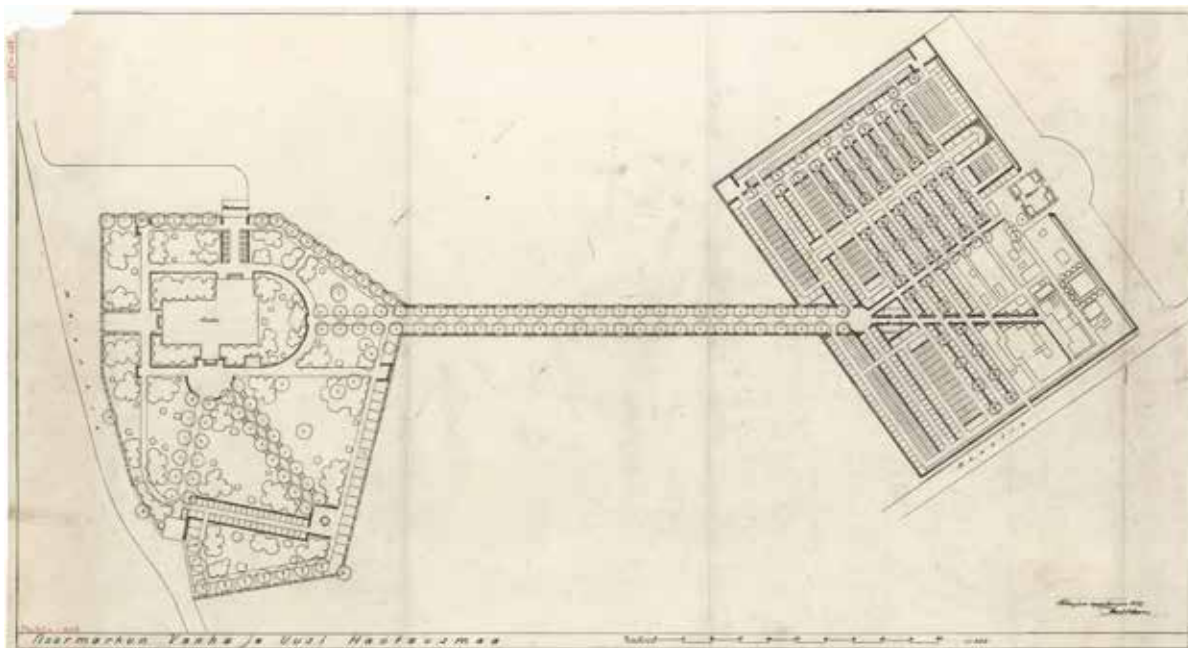
Hautausmaiden järjestelyyn ja asemakaavoittamiseen vaikuttivat 1900-luvun alkupuolella sak-

salaiset, tanskalaiset ja ruotsalaiset suunnitteluperiaatteet. Uusien hautausmaiden elementtejä olivat 1920- ja 1930-luvuilla pitkät, puiden reunustamat pääkäytävät ja symmetrisesti jäsennetyt, säännölliset sivuakselit sekä leikatuin pensasaidoin erotetut hautakorttelit. Maaston muotojen ja paikan luonteen huomioon ottaminen ja hyödyntäminen korostuivat suunnittelussa 1950-luvulta lähtien. Hautausmaille annettujen ohjesääntöjen tulkitseminen, hautamuistomerkkien vakiintuminen standardimalleiksi sekä hoidon tehokkuus ja yk-

Hautausmailla tehtävien uudistusten lähtökohdana tulee olla alueen erityispiirteiden tunnistaminen ja huomioon ottaminen. Inventoinnissa hautausmaan historia, aiemmat suunnitelmat, rakenteet ja muistomerkit käydään systemaattisesti läpi, mikä helpottaa esimerkiksi laajennusten suunnittelua. Kuva Noormarkusta.

Paul Olssonin Noormarkun uuden ja vanhan hautausmaan suunnitelmapiirustus vuodelta 1932.

sinkertaistaminen muuttivat suomalaisia hautausmaita seuraavilla vuosikymmenillä. Hautamuistomerkiksi vakiintui laatikkomainen, suorakaiteen muotoinen kivi aikaisemmin yleisten suurten sukuhautamuistomerkkien tilalle. Tämä kuvasti myös muutosta, jossa ydinperheen merkitys korostuu suvun sijaan.

Noormarkun hautausmaa

Noormarkun hautausmaa on esimerkkinä paikallisen seurakunnan hautausmaan muutoksista ja kasvusta. Kun uusi kirkko rakennettiin vanhan tilalle vuonna 1835, hautausmaata laajennettiin ja sen ympärille tehtiin uusi aita vanhan kirkon hirsistä.

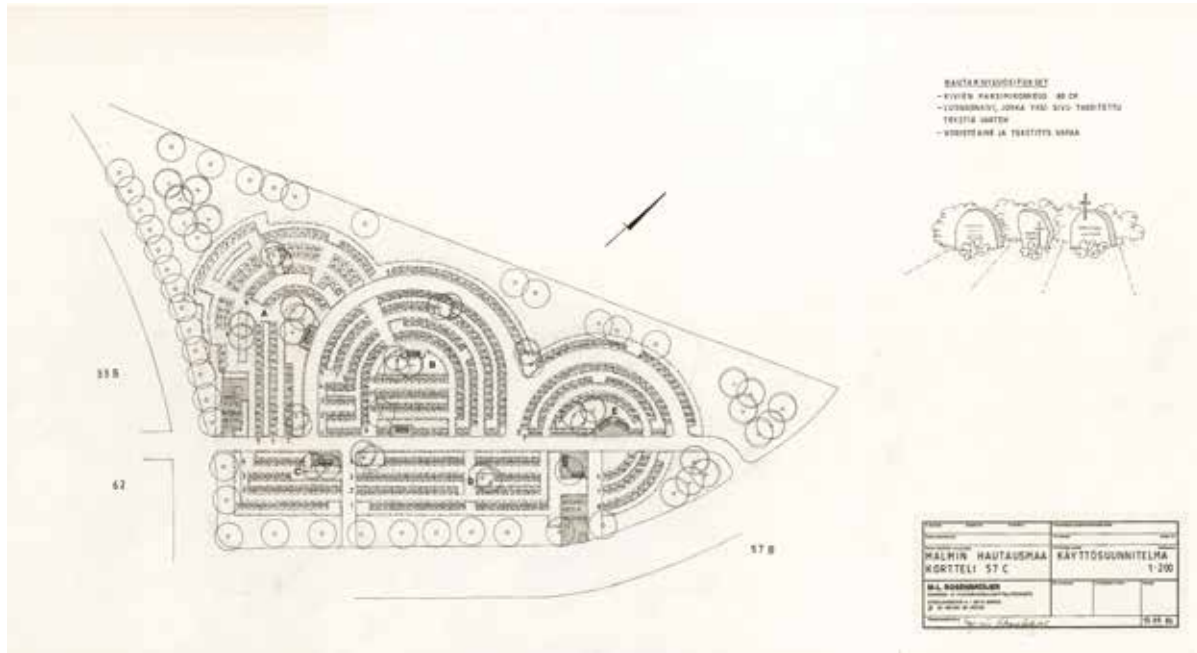
Puukirkon palon 1918 jälkeen Ahlströmin suku osallistui uuden, Armas Lindgrenin piirtämän kirkon rakennuttamiseen ja hautausmaan ilmeen kohentamiseen. Puutarha-arkkitehti Paul Olsson teki hautausmaalle vanhan ja uuden alueen suunnitelman vuonna 1932, vuosi ennen uuden kirkon vihkimistä. Alueiden välinen koivukujanne istutettiin ilmeisesti kirkon valmistumisen aikaan. Uusi hautausmaa järjestettiin hautariveihin toisin kuin vanha hautausmaa. Akseleittain jaetut tieverkostot toistuvat kummassakin suunnitelmassa. Olssonin suunnitelman tavoitteet ovat yhä havaittavissa hautausmaalla, joskin hautausmaata on myöhemmin laajennettu ja istutuksia on uusittu.

Uuden ja vanhan hautausmaan väliin sijoitettu laajennusosa toteutettiin insinööri Veikko Suutarin piirustuksien mukaan, ja se vihittiin käyttöön vuonna 2009. Laajennus muutti hautausmaan ilmettä, joka kuitenkin muuttuu yhtenäisemmäksi, kun istutukset kasvavat täyteen mittaan. Merkittäviä muutoksia olivat vanhan koivukujanteen kaataminen ja uudelleenistuttaminen sekä uuden kivimuurin liittäminen vanhaan, kirkkopihaa rajaavaan kiviaitaan. Hautausmaan pohjoispäätä erottava massiivinen kuusiaita kaadetaan pois laajennusosan kasvillisuuden saatua mittaa.

Malmin hautausmaa

Malmin hautausmaa Helsingissä on hieno esimerkki siitä, miten hautausmaan yleistunnelma syntyy maisema-arkkitehtonisin keinoin. Hautausmaan kasvillisuuden ja puuston moninaisuus ja eri vuosikymmeninä tehtyjen laajennusten ja lisäosien kerroksellisuus kuvastavat myös kulloinkin vallalla olleita suunnitteluihanteita.

Hautausmaan ensimmäisen istutus- ja kaava-suunnitelman laati Märten Gabriel Stenius hautausmaan vihkimisen jälkeen 1890-luvulla. Täältä ajalta on luultavasti peräisin kaksi lehmus- ja tammikujannetta. Ilmakuvissa 1900-luvun alkupuolelta huomio kiinnittyy jo olemassa olevaan korttelikaavaan ja istutusten nuoruuteen.

Malmin hautausmaakortteli 57 C, suunnittelija Maj-Lis Rosenbröijer Maisema- ja puutarhansuunnittelutoimisto. Korttelin hautakivisuositusten mukaan käytetään luonnonkiveä, jonka korkeus on enintään 80 cm ja jossa yksi sivu on tasoitettu tekstiä varten. Koristaiheen ja tekstin voi valita vapaasti.

Helsingin seurakuntien hautausmaiden tarkastaja Ivar Ståhlen laatimassa laajennus- ja uudelleenjärjestelysuunnitelmassa vuodelta 1921 havupuukujanne ja korttelijärjestelmä on uudistettu. Samalta ajalta peräisin olevassa hautausmaan asemakaavassa on viitteitä klassismin pelkistettyihin muotoihin. Ajalle ominaisesti hautausmaa on järjestetty korttelikaavan lisäksi seremonia-aukioihin, joita kaareva tieverkosto ja akselilinjaukset ryhmittelevät.

Vuonna 1935 järjestetyn hautausmaan aatekilpailun voittaneen puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin ehdotukseen sisältyy kolme korttelialuetta. Siinä painottuvat näkemälinjoja luovien ja orientoitumista auttavien istutusten merkitys ja järjestelmällisyys. ”Yksinäishaudat” on jaettu pensas- ja puuistutuksien osastoihin. ”Urnahautoja”-korttelissa viistosti ja ristikkäin kulkevat tieverkostot luovat dramaattisuutta ja ”Perhehautoja”-korttelissa keskusta on korostettu muiden osien jakaantessa hautojen koon mukaan.

Schalinin suunnitelman ihanteena oli yksinkertaisuus ja maaston muotojen myötäily. Sitä kiitettiin järjestelmällisyydestään ja taloudellisuudestaan. Kritiikkiä esitettiin puoliympyrän muotoisesta tieverkostosta ja siitä, ettei pääsisäänkäyntiä tuotu esiin korostetusti. Urnahaudat oli kaavoitettu arkkuhautaukseen sopimattomille alueille.

Ehdotusta ei toteutettu, vaan aatekilpailu järjestettiin uudelleen jo seuraavana vuonna, jolloin voittajaksi valittiin arkkitehtien Ann-Mari Ingmanin, A. S. Sandelinin ja K. R. Lindgrenin tekemä ehdotus. Sotavuodet kuitenkin verottivat suunnitelman toteuttamista. Suunnittelukilpailut toivat hyvin esiin hautausmaasuunnittelun ihanteet, vaikka ehdotuksista on toteutettu vain osia.

Malmin hautausmaan myöhemmät laajennukset on toteutettu vaiheittain, ja suunnittelusta ovat vastanneet pääasiallisesti Helsingin evankelis-luterilaisten hautausmaiden puutarhurin tai puutarha-arkkitehdin ja tarkastajan virassa olleet henkilöt. Lisäksi niitä ovat laatineet Erik Sommerschild, Maj-Lis Rosenbröijer, Bey Heng ja Leena Iisakkila. Ola Mannströmin suunnittelema kortteli 12 on amfiteatterimainen ja kanadantuijien ympäröimä. Ympyränmuotoisena se erottuu hautausmaan muista korttelisuunnitelmista.

Maj-Lis Rosenbröijerin suunnitteleman korttelin 57C voi nähdä Mannströmin suunnitelman jatkeena. Vaikka sitä ei toteutettu kokonaisuudessaan alkuperäisen piirustuksen mukaisesti, sen kokonaisidea on havaittavissa. Kyseessä on 1980-luvulle luonteenomainen vastaveto matkailukumallisille hautakiville ja hautausmaasuunnittelun rationaalisuudelle. Pienimittakaavainen ja puistomainen kortteli jäsentyy kaarimaisista

Malmin hautausmaan kortteli 12 on amfiteatterimainen ja poikkeaa muodoltaan hautausmaan muista kortteleista.

Puistomainen kortteli 57 C on yksi Malmin hautausmaalle 1980-luvulla suunnitelluista alueista. Sen voi nähdä myös jatkumona Mannströmin korttelille numero 12.

hautariveistä. Hautakivet ovat kooltaan pieniä ja epäsymmetrisiä. Rosenbröijer on itse vastannut useiden kivivaihtoehtojen valinnasta. Puulajeiksi on valittu ballerinantuomipihlaja ja rusotuomipihlaja. Vuosikymmenelle ominainen yksilöllisyys ja pienimittakaavaisuus painottuvat suunnitelmasa ja itse toteutuksessa. Malmin hautausmaan viimeisin laajennus on Leena Iisakkilan suunnittelema, vuonna 1997 valmistunut Viikin kolmio.

Kaupunkihautausmaat ovat toimineet esikuvina maaseutuhautausmaille, ja Malmin hautausmaan järjestämistä voi pitää omana aikanaan edis-

tyksellisenä. Ihanteeksi muotoutui 1960-luvulla käytännöllinen ja taiteellisesti arvokas kokonaisuus, joka voidaan kokea myös puistona, ei yksinomaan hautausmaana. Malmin hautausmaa on nykyisin tunnettu erityisesti monista puulajeistaan.

Malmin hautausmaan järjestämisen historia on suhteellisen hyvin tutkittu, mutta näin ei kaikkien hautausmaiden osalta ole. Hautausmaakaavojen ja muiden suunnitelmapiiirustusten tallentaminen on tärkeää hautausmaan erityispiirteiden ymmärtämisen ja tulevien suunnitelmien laadun kannalta.

Hautausmaakaavoituksessa on 1960-luvulta lähtien usein päädytty yksinkertaisiin, siististi nurmetettuihin ja sarjoina toistuviin hautakivirivistöihin.

HAUTAUSMAIDEN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SUOJELU

Hautausmaita suojellaan aluekokonaisuuksina maankäyttö- ja rakennuslain mukaisella kaavoituksella, useimmiten liittämällä suojelumerkintä kaavakartassa olevaan alueen käyttötarkoituserkintään. Suojelumerkintään liittyy yleensä kaavamääräys, jonka mukaan hautausmaan kulttuurihistorialliset ominaispiirteet tulee säilyttää. Muita kulttuuriympäristön säilyttämisen kannalta keskeisiä hautausmaita koskevia säädöksiä ovat muinaismuistolaki, kirkkolaki ja hautausoimilaki.

Muinaismuistolaki rauhoittaa esihistoriallisen ajan hautausten ja kalmistojen lisäksi myös historiallisen ajan hautausten ja kirkollisen toiminnan jäännöksiä. Lain 2 §:n mukaan kiinteitä muinaisjäännöksiä ovat kirkkojen, kappeliin, luostarien ja muiden huomattavien rakennusten rauniot sekä muinaiset hautapaikat, jotka eivät ole seurakunnan hoidossa olevalla hautausmaalla. Rauhoituksen piiriin luetaan myös kirkkomaahan liittyvien rakennusten ja rakenteiden, kuten vanhojen kiviainosten, porttihuoneiden, tapulien, luuhuoneiden ja hautakappeliin jäännökset.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaki suojelee ennen vuotta 1917 rakennetut kirkolliset rakennukset. Kirkollisia rakennuksia ovat kirkot ja kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat, niihin rinnastettavat rakennukset. Niiden olennaista muuttamista tai purkamista, käyttämättä jättämistä tai käyttötarkoituksen muuttamista koskeva päätös on alistettava Kirkkohallituksen vahvistettavaksi ja Museovirastolle on annettava tilaisuus antaa asiasta lausunto. Rakennuksen suojeleminen käsittää myös sen kiinteän sisustuksen, siihen liittyvät maalaukset ja taideteokset sekä rakennuksen pihapiirin. Kirkkopihaan, sen ja hautausmaan aitaan ja porttiin sekä sankarihautausmaahan sovelletaan kirkollisia rakennuksia koskevia säännöksiä.

Rakennusosiin kajoamisen yhteydessä on arvioitava, tarvitaanko rakennusarkeologisia tutkimuksia tai dokumentointia. Kirkkotarhoissa tulee arkeologinen kulttuuriperintö ottaa huomioon, kun tehdään esimerkiksi tavallista haudankaivua laajempia putki- ja kaapelikaivantoja. Hautapaikkoja koskee myös hautarauha, jonka rikkomisesta

Lohjan Metsolan siunauskappeli on arkkitehti Erik Bryggmanin suunnittelema ja valmistui 1956. Kappeliin käyttöön ottamisesta on kulunut 50 vuotta, joten rakennusta olennaisesti muuttavista suunnitelmista pyydetään kirkkolain mukaan Museoviraston lausunto.

säädetään rikoslaissa. Hautaa ei saa luvattomasti avata eikä ottaa sieltä vainajan osia, eikä hautaa tai kuolleen muistomerkkiä saa turmella tai häpäistä.

Keskiaikaisen kirkon ympärillä olevalla kirkkomaalla voidaan edellyttää hautojen perusdokumentointia ja -tutkimusta työmaiden yhteydessä. Tällaisia ovat esimerkiksi aivan kirkon perustusten vieressä sekä hautausmaan käytävien alla olevat haudat. Myös tavallisen haudankaivuun yhteydessä havaituista ennestään tuntemattomista rakennäjännöksistä tulee ilmoittaa Museovirastoon.

Kirkkojärjestyksen mukaan seurakunnan tulee merkitä hallinnassaan olevat entiset kirkonpaikat ja hautausmaat muistotaululla tai -merkillä. Kirkkojärjestyksessä myös todetaan, että seurakunnan on erityisellä huolella hoidettava seurakunnan arkistoon kuuluvia asiakirjoja tai omistamiaan muinaisesineitä kirkkoon tai hautausmaahan liittyviä arvoesineitä, eikä niitä saa ilman painavaa syytä muuttaen korjata, siirtää perinteisiltä paikoiltaan tai poistaa.

Kirkkolain suojelusäännökset eivät kohdistu yksittäisiin hautamuistomerkkeihin, mutta laki velvoittaa pitämään haudat hautausmaan arvoa vastavasti hoidettuina. Haudan hoidosta vastaa yleensä hautaoikeuden haltija. Kirkkovaltuusto voi päättää, että seurakunnan kustannuksella huolehditaan hautausmaalla tai sen osalla olevien hautojen perushoidosta tai tietyn haudan hoidosta silloin, kun kyse on seurakunnan kannalta tärkeänä pidetyn vainajan muiston vaalimisesta.

Hautustoimilain keskeisiin lähtökohtiin kuuluvat arvokkuuden ja kunnioittavuuden vaatimukset koskevat myös hautausmaan hoitoa. Lain mukaan hautausmaan ylläpitäjä eli yleensä seurakunta hyväksyy haudalle tuotavat muistomerkit. Muistomerkin tulee olla hautausmaan yleiskuvaan sopiva, eikä se saa loukata vainajan muistoa tai hautausmaan arvokkuutta. Tarkempia määräyksiä voidaan antaa seurakunnan hautustoimen ohjesäännössä, hautausmaan käyttösuunnitelmassa tai erillisissä muistomerkkiohjeissa. Haudalle sijoitettua muistomerkkiä ei saa poistaa ilman hautausmaan ylläpitäjän suostumusta ja seurakunta voi erityisestä syystä, esimerkiksi kulttuurihistoriallisin perustein päättää pitää muistomerkistä huolta hautaoikeuden lakkautamisen jälkeen.

Hautustoimilain mukaan hautausmaa voidaan lakkauttaa ja hautausmaan alue ottaa muuhun

Hauta voi päättyä takaisin seurakunnalle, kun hallinta-aika umpeutuu, tai hoitamattomana kunnostuskehotuksen ja kuulutusmenettelyn jälkeen.

käyttöön, kun viimeisestä hautaamisesta on kulu-
nut vähintään noin sata vuotta. Tällöin hautaus-
maa voidaan todeta muinaismuistoalueeksi. Eri-
tyisen painavasta syystä hautausmaa voidaan alue-
hallintoviraston luvalla lakkauttaa ja alue ottaa
muuhun käyttöön edellä mainittua aikaisemmin.
Hautausmaan lakkauttaminen on poikkeukselli-
nen toimenpide. Hautausmaa voi jäädä pois aktii-
vikäytöstä siten, että alueelle ei enää sallita uusia
hautauksia, mutta seurakunta jatkaa alueen ylläpi-
täjänä ja hautoja voi edelleen hoitaa.

Laki ortodoksisesta kirkosta suojelee ennen vuotta 1917 rakennetut ortodoksiset kirkot ja niiden piha-alueet. Kirkollishallitus voi erikseen päättää sitä nuoremman kirkon tai rukoushuoneen suojelusta. Ortodoksisen kirkon kirkkojärjestyksen mukaan seurakunnanvaltuusto voi seurakunnan hautausoimea varten vahvistaa ohjesäännön, hautausmaakaavan ja käyttösuunnitelman. Jos hautausmaalle on haudattu vainaja, jonka muiston vaalimista on pidettävä seurakunnan kannalta tärkeänä, voi seurakunnanvaltuusto kirkkojärjestyksen mukaan päättää, että hauta hoidetaan seurakunnan kustannuksella.

NINA LEMPA, HARRI PALO
JA LAURA TUOMINEN

HAUTAUSMAAN INVENTOINTI

Hautausmaat kuuluvat paikkakuntiansa arvokkaimpiin kulttuuriympäristöihin. Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luetteloon (RKY 2009, www.rky.fi) kuuluu 194 hautausmaata joko itsenäisinä kohteina tai osana laajempaa kulttuuri- maisemaa. Kulttuurihistoriallisesti hautausmailla on usein maakunnallista ja aina vähintään paikallista merkitystä.

Hautausmaan ylläpito ja kunnostus on samalla arvokkaan kulttuuriperinnön vaalimista. Laki-

säateisen hautakirjanpidon lisäksi seurakunnan on tärkeää ylläpitää tietoja hautausmaan historiasta, sinne haudatuista vainajista, hautausmaan suunnittelusta sekä siihen liittyvistä muistoista. Hautausmaan inventointi on tehokas tapa näiden tietojen järjestelmälliseksi selvittämiseksi ja tallentamiseksi.

Hautausmaan inventointia tarvitaan erityisesti silloin, kun hautausmaan tai sen osan kunnostusta tai laajennusta ollaan suunnittelemassa tai kun seurakunta kuuluttaa hautoja, joiden hautaoikeus

Hautausmaiden puusto on osa kokonaisuutta. Esimerkiksi ikivihreät tuijat tuovat maisemaan eteläistä arvokkuutta, lehtipuut taas ilmavuutta.

Oikealla: 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun hautamuistomerkit kertovat paikallisyhteisön kehityksestä ja siihen vaikuttaneista henkilöistä. Kuva Porvoon Näsinmäen hautausmaalta.

Benrik Jon
Antman
* 25. 8. 1861 † 26. 11. 1946
Amanda Sofia
Antman
f. Beckman
* 28. 8. 1868 † 11. 8. 1935
Lilly Antman
* 30. 8. 1891 † 11. 8. 1935
Åshade Skulptör

Yllä: Hoitamattomat haudat ovat hautausmaan ylläpitäjälle ongelmallisia. Hautapaikkaoikeuden päätyttyä siirtyvät muistomerkitkin seurakunnalle, ellei haudan haltija ole kuuden kuukauden kuluessa kuuluttamisesta poistanut niitä. Mikäli muistomerkin vaalimiseen ei ole erityisiä syitä, voi komeita vanhoja kiviä käyttää harkiten uusien vainajien muistamiseen.

Inventointi edellyttää myös hautakuvanveiston tuntemusta. Robert Stigellin enkeliveistos kenraaliluutnantti Thilénin ja hänen puolisonsa haudalta.

on päättynyt. Jos mahdollista, inventointi kannattaa tehdä jo ennen kuin muutokset tulevat ajankohtaisiksi. Näin tietojen puuttuminen ei esimerkiksi viivästyä välttämättömiä kunnostushankkeita.

Hautausmaa-alueen kokonaisinventointiin ei välttämättä aina löydy resursseja. Jos hautausmaalle on suunnitteilla laajempi muutoshanke, seurakunnan tulisi neuvotella museoviranomaisen kanssa tarvittavan inventoinnin laajuudesta. Inventoinnin osittaminen useille peräkkäisille vuosille voi olla perusteltua, jotta työ ehditään tehdä riittävän huolellisesti ja että esimerkiksi sääolot eivät pääse häiritsemään inventoinnin tekemistä.

Päätöksen hautausmaan ja hautamuistomerkkien inventoinnista tekee seurakunnan kirkkoneuvosto tai muut toimielin, jolle tällainen toimivalta on annettu. Talousarvioon on inventointia varten syytä varata riittävä määräraha. Tätä kautta asia kuuluu myös kirkkovaltuustolle. Seurakunnan on hyvä laatia hankkeelle työsuunnitelma ja asettaa ohjausryhmä. Työsuunnitelmaa varten on tunnettava mahdolliset aiemmat inventoinnit ja selvitysaineistot sekä niiden käytettävyys.

Inventoinnin käynnistäminen

Aluksi on valittava inventoija, jolla on tehtävään riittävä asiantuntemus ja ammattitaito. Työhön tarvitaan historian, taidehistorian, puutarha- ja maisema-arkkitehtuurin sekä materiaalien tunte-
musta ja mielellään myös kokemusta rakennetun kulttuuriympäristön inventoinneista. Maakunta-
museosta kannattaa kysyä apua sopivan asiantun-
tijan valinnassa. Kattavin asiantuntemus saadaan
käyttöön, kun inventoija tekee tiivistä yhteistyötä
laajapohjaisen ohjausryhmän kanssa. Seurakunta
tekee inventoijan kanssa sopimuksen, jossa mää-
ritellään tehtävän laajuus, suoritustapa, inventoin-
nin tulosten esitystapa sekä työn aikataulu.

Paras ajankohta maastotöille on touko-syys-
kuu. Työ aloitetaan kuitenkin arkistomateriaalin
ja muun kirjallisen lähdeaineiston läpikäynnillä, ja
tämä on hyvä tehdä jo talvikaudella hyvissä ajoin
ennen maastoinventoinnin aloittamista.

Hautausmaan inventoinnin suorittamisesta
on tärkeää ilmoittaa seurakunnan kaikille työn-
tekijöille ja luottamushenkilöille, joiden tehtäviin
hautausmaa-asiat kuuluvat. Paikkakuntalaisilta
voi esimerkiksi kyselyllä saada arvokasta muisti-

tietoa hautausmaan vaiheista tai muistomerkkien
hankinnoista. Paikallislehdelle kannattaa tarjota
mahdollisuutta tehdä lehtijuttu käynnistymässä
olevasta inventoinnista.

Inventoinnin tietosisältö

Hautausmaainventoinnilla on oma luonteensa, jo-
ka osin poikkeaa muista rakennetun ympäristön
inventoinneista. Aluetta ja rakennuksia koskevaa
tietoa voi kuitenkin löytyä myös muista kunnas-
sa ja maakunnassa tehdyistä inventoinneista. Hau-
tausmaan inventoinnissa voidaan erottaa aluetta,
sen eri-ikäisiä osia, kuten laajennusosia ja hauta-
kortteleita, sekä yksittäisiä rakennuksia, rakenteita
ja muistomerkkejä koskevaa tietoa.

Hautamuistomerkeissä näkyvät paikkakunnan
erityispiirteet, kuten elinkeino- ja väestörakenne
sekä esimerkiksi paikallisesti merkittävät teol-
lisuuden alat. Niillä on olennainen merkitys hau-
tausmaan kulttuurihistoriallisten arvojen kuvauk-
sessa ja arvioinnissa ja ne onkin syytä kytkeä sekä
hautausmaa-alueen että sen muistomerkkien in-
ventointiosioihin.

Hautausmaan aidan takana avautuva maisema muuttuu usein ajan myötä. Tällä voi olla suuri vaikutus alueen suunnitteluun ja maisemallisiin arvoihin sekä hautausmaalla kävijöiden kokemuksiin.

Heinolan pitäjän kirkon kirkkotarha on osa valtakunnallisesti merkittävää maaseurakunnan kirkkoympäristöä. Maisemakokonaisuuteen kuuluvat lisäksi pappila puutarhoineen, Kotajärven rannat peltoineen sekä Pikoinlampi ja siihen jyrkästi laskeutuva, havupuinen harju seurakuntataloineen.

Hautausmaiden tärkeimpiä lähtötietoja ovat mm. perustamisajankohta, pinta-ala, hautojen lukumäärä sekä alueiden, rakennusten ja tärkeimpien muistomerkkien suunnittelijat. Osa näistä tiedoista on yleensä saatavilla valmiiksi sähköisinä eri rekistereistä. Kulttuuriympäristön inventoinnissa keskeistä on alueen ominaispiirteiden, sen nykytilan sekä siihen johtaneen kehityksen tiivis kuvaaminen. Inventoinnissa hankitaan tietoa mm. hautausmaa-alueen suunnittelusta, rakentumisesta, asemasta kaupunki- tai taajamakuvassa sekä viher-suunnittelusta. Inventoinnin jälkeen on mahdollista tehdä arvio alueen ja sen osien kulttuurihistoriallisesta merkityksestä.

Tämän julkaisun lopussa ovat suositukset inventoinnissa kerättävistä tietosisällöistä. Niitä tullaan päivittämään Kirkkohallituksen Sakastiverkkosivuilla.

Tiedon keruu

Tietoja hautausmaasta löytyy lukuisista eri lähteistä, joista tärkein on seurakunnan oma arkisto. Hautausmaakaavoista ja hautausmaan käyttösuunnitelmista ilmenee alueen rakenne kortteleineen,

käytävineen ja aukioineen sekä rakennuksineen. Hautakartoista käy ilmi hautojen yksityiskohtainen sijainti ja hautakirjanpidosta se, keitä haudatut vainajat ovat. Hautausmaita ja yhteismuistomerkkejä koskevat suunnitelmat, alueen rakenteita, rakennuksia ja istutuksia sekä niiden kunnostusta koskevat suunnitelmat kuvaavat hautausmaan muuttumisesta. Lisäksi hautausmaamerkkiohjesäännöt määrittelevät hautausmaiden tavoitteet.

Vanhat kartat, valokuvat ja ilmavalokuvat kertovat hautausmaan ympäristön muutoksesta. Eri ajoilta peräisin olevat asiakirjat, kuten hoitosuunnitelmat, kertovat hautausmaalla käytössä olleista toimintatavoista. Vanhojen työntekijöiden ja asukkaiden haastattelut voivat nostaa esiin jo unohtumassa olevaa tietoa.

Seurakuntahistoriat ja tutkimukset sekä paikallis- ja maakuntamuseoiden ja paikallislehtien arkistot ovat niin ikään hyviä tietolähteitä inventoijalle. 1900-luvulla suunnitelluista hautausmaista löytyy aineistoa myös Museoviraston arkistoon tallennetusta Ilmari Wirkkalan kokoelmasta. Tarpeen mukaan inventoija voi tutustua myös muun hallinnon arkistoihin.

Muistomerkit hallinnon, talouselämän, tieteen ja taiteen alan vaikuttajien haudoilla ovat usein julkisin varoin hankittuja. Myös yhdistykset, seurakunnat ja muut julkisyhteisöt ovat pystyttäneet muistomerkkejä arvostettujen jäsentensä haudoille.

Ilmakuva Tampereen Kalevankankaan hautausmaalta 1960-luvulta.

Pääasialliset lähdeaineistot:

Seurakunnan arkisto

- *aiemmin tehdyt, hautausmaaympäristöä koskevat inventoinnit*
- *seurakunnan toimielinten hautausmaata koskevat pöytäkirjat*
- *ohjesäännöt, hautausmaakaavat, hautausmaan käyttösuunnitelmat*
- *rakennussuunnitelmat ja muut piirustukset, hoito-ohjeet*
- *eri-ikäinen kartta-aineisto*
- *vanhojen työntekijöiden haastattelut*
- *hautakirjanpito*

Paikallis- ja maakuntamuseot

Museoviraston arkiston

valokuva- ja piirustuskokoelmat

Paikallislehtien arkistot

Pitäjän- ja kunnanhistoriat

Seurakunnasta julkaistut tutkimukset

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt -inventointi (www.rky.fi) ja muut rakennetun kulttuuriympäristön alueinventoinnit

Muita mahdollisia lähteitä:

Kunnan arkistot

- *maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset kaavat, rakennus- ja toimenpideluvat*

Hiippakunnan tuomiokapitulin arkisto

- *tiedot hautausmaakaavojen ja hautausmaiden käyttösuunnitelmien vahvistamisesta*

Kirkkohallituksen arkisto

Opetus- ja kulttuuriministeriön arkisto

- *hautausmaiden perustamista ja laajentamista koskevat päätökset*

Maanmittauslaitoksen kiinteistötietojärjestelmä

Maakunta-arkisto

Kansallisarkisto

Kansallisbiografia

Paikalliset asukkaat

- *vanhat valokuvat*
- *haastattelut*

Vanhat puiset hautalaudat ja -ristit ovat yleensä tuhoutuneet tai ne on poistettu. UNESCO:n maailmanperintölistalle hyväksytyyn Petäjäveden kirkon kirkkotarhassa sellainen on vielä nähtävissä.

Haudalle pystytetty muistomerkki ei ole irrallinen esine, vaan se on pystytetty nimenomaan hautamerkin alla lepäävien kunniaksi ja muistoksi.

Lumen tultua hautausmaan muistomerkit ja muut rakenteet eivät ole kokonaisuudessaan näkyvissä. Maisema ikivihreine istutuksineen on silti dokumentoitava myös talviasussaan.

Dokumentointi ja raportointi

Hautausmaan nykytilaa koskeva tieto perustuu pääosin maastossa tehtäviin havaintoihin ja niiden dokumentointiin. Järjestelmällinen valokuvaaminen antaa myös sellaista visuaalista tietoa, jota on vaikea kirjoittaa sanalliseen raporttiin. Rakennusten ja hautakappeliin paikantamiseen voidaan käyttää apuna GPS-laitetta, joka löytyy myös monista digikameroista. Valokuvaamiseen on syytä varata riittävästi aikaa: muistomerkit on yleensä kuvattava useammasta suunnasta ja esimerkiksi kasvillisuuden vuoksi saatetaan tarvita pienimuotoisia kuvausjärjestelyjä.

Inventointiraportti kertoo inventointityöstä ja sen vaiheista. Lisäksi se esittelee inventoinnin tuloksia ja niistä mahdollisesti tehtäviä johtopäätöksiä. Työ jakautuu yleensä arkistotutkimukseen, kenttätyöhön hautausmaalla, kirjoitustyöhön ja digitaalisten kuvien käsittelyyn ja tallennukseen.

Jokaisen hautausmaan alue- ja muistomerkkitiedot sekä digitaaliset valokuvat ja inventointiraportit talletetaan seurakunnan arkistoon siten, että

ne ovat tarvittaessa helposti saatavissa. Käytettävyyden turvaamiseksi aineistosta huolehtiminen on syytä sisällyttää jonkun seurakunnan vakituisen työntekijän tehtäviin. Eri dokumenttien tiedostomuodot ja niiden vaatimat ohjelmat kannattaa myös merkitä raporttiin. Valokuvatessa on huolehdittava siitä, että kuvien resoluutio on riittävän suuri ja että kuvien mukana säilyy tieto kuvausajankohdasta.

Kopio raportista on suositeltavaa toimittaa myös Kirkkohallitukselle ja museoviranomaisille sekä julkaista soveltuvin osin seurakunnan verkkosivuilla. Lisäksi raportin tiedot kootaan seurakunnan käyttämään tietokantaohjelmaan siten, että siitä voidaan tehdä hakuja asiantuntijoiden ja aihepiirien mukaan. Raportti kannattaa julkaista seurakunnan verkkosivuilla esimerkiksi pdf-tiedostona. Monet seurakunnat ovat julkaisseet inventointien pohjalta myös kirjoja, jotka voivat tuoda oman arvokkaan lisänsä seudun paikallishistoriaan.

HAUTAUSMAAYMPÄRISTÖN PÄÄELEMENTIT

Maisema ja maaperä muodostavat lähtökohdan hautausmaan suunnittelulle. Topografiassa voidaan erottaa luonnon muovaamia ja rakennettuja elementtejä. Korkeussuhteet vaikuttavat maisemalliseen suunnitteluun ja alueen kulkukelpoisuuteen, mutta myös kasvillisuuden muotoutumiseen, veden kulkuun luonnossa sekä pohjaveden tasoon. Näiden alueen perusrakenteiden hahmottaminen luo perustan inventoinnin maastotyöskentelylle.

Maiseman inventoinnissa määritellään hautausmaan keskeiset maisema-arkkitehtoniset aiheet sekä niiden muotoutumiseen vaikuttavat tekijät. Selvitystyön lähtökohtana on hautausmaasta laadittujen suunnitelmien vertaaminen todelliseen tilan-

teeseen. Osa hautausmaista on rakentunut aikojen kuluessa ilman varsinaista suunnitelmaa, mutta niilläkin hautausmaan sijainti, korkeussuhteet ja rajautuminen ovat vaikuttaneet alueen muotoutumiseen.

Hautausmaa rakentuu osin topografian ja tietoisien suunnittelun, osin ajan kuluessa tapahtuvien vähittäisten muutosten kautta. Puuston ikääntyessä yksittäiset puut saavat itsenäistä maisemallista arvoa, kun taas osa niistä joudutaan tilan puutteesta tai turvallisuussyistä poistamaan. Maisemaan vaikuttavat myös näkymien sulkeutuminen ja valo-olosuhteiden muuttuminen.

Hautausmaainventointiin on hyvä sisällyttää viherympäristön yleispiirteiden kuvaus, jossa ote-

Yksi inventoinnin tehtävistä on edesauttaa hautausmaan maiseman ja perusluonteen sekä paikallisen hautausmaaperinteen ymmärtämistä. Metsähautausmaalla kyse ei ole hoidon, järjestyksen tai istutusten puutteesta, vaan toisenlaisesta muistamisen maisemasta.

Sankarihauta-alueita pyrittiin 1940-luvulla suunnittelemaan maaston muotoja ja luonnetta hyödyntäen ja tavanomaista symmetriaa rikkoen.

taan huomioon kasvillisuuden maisemallinen arvo ja kunto. Kasvillisuuden inventointi saattaakin edellyttää omaa erityisosaamistaan.

Hautausmaan päaelementit, kuten hauta-alueet, muistomerkit, rakennukset, käytävät ja aukiot, näkyvät pääpiirteissään hautausmaakaavassa. Hau-

Ruumishuoneet ja -kellarit eivät kuulu kirkollisiin rakennuksiin. Ne saattavat kuitenkin olla huomattava maisemallinen tekijä kirkkopihassa ja hautausmaalla. Kuvassa Mynämäen seurakunnan Karjalan kirkon pihapiirissä oleva ruumishuone.

tausmaalla on omat alueensa arkku- ja tuhkahautaukselle. Inventoinnissa tulevat käsiteltäviksi myös urna- tai muistolehdot sekä eri uskonto-kuntien edustajille ja tunnustuksettomille vainajille perustetut hauta-alueet.

Inventoinnin kannalta merkittäviä ovat myös erilaiset yhteismuistomerkit. Erityisesti vuosien 1939–1945 sotien muistomerkkien suunnitteluun osallistui maamme eturivin kuvanveistäjiä ja arkkitehteja. Usein hautausmailta löytyy myös esimerkiksi Karjalaan jääneille vainajille ja vuoden 1918 sisällissodassa kaatuneille pystytettyjä muistomerkkejä sekä muualle haudattujen vainajien muistelupaikkoja.

Hautausmaan rakennukset ja rakenteet

Vanhimmat hautausmaat olivat kirkon ympärillä sijaitsevia kirkkotarhoja. Kun hautausmaat siirrettiin erilleen kirkosta, niille tarvittiin oma siunauskappeli. Kirkollisiksi rakennuksiksi luetaan myös yksityisten rakennuttamat hautakappelit. Hautakappelit ja vastaavat haudanpäällysrakennelmat on perusteltua luetteloida ja dokumentoida hautausmaainventoinnin yhteydessä.

Hautausmaiden ja kirkkotarhojen järjestäminen vehreäksi ja harmoniseksi kokonaisuudeksi omaksuttiin 1920–1930-luvuilla. Kuva Paraisten hautausmaalta.

Paraisten kirkkotarhan merkittäviin rakennuksiin kuuluu Suomen ensimmäisenä arkkipiispana toimineen Jacob Tengströmin (1755–1832) ja hänen perheensä hautakappeli vuodelta 1819.

Pienilläkin aukioilla voi sijaintinsa ja istutusten kautta olla keskeinen merkitys hautausmaan jäsentymisen ja maisemakuvan kannalta.

Lisäksi hautausmailla on sen käytännön toimintoihin tarvittavaa rakennuskantaa. Ruumis- huoneina toimivat aiemmin maakellarit, nykyisin koneellistetut vainajakylmiöt. Hautausmaan yhteydessä voi olla myös krematorio. Siunauskappeli, vainajakylmiö ja krematorio muodostavat usein arkkitehtonisesti viimeistellyn kokonaisuuden. Joillakin vanhoilla hautausmailla saattaa olla myös harvinaisia paari-, leikkuu- ja luuhuoneita. Seurakuntatalolla tai -keskuksella tai muillakin seurakunnan kiinteistöillä on usein kiinteä historiallinen, maisemallinen ja toiminnallinen yhteys hautausmaahan.

Hautausmaan aita portteineen muodostaa arvokkaan sisääntulon ja rajaa aluetta niin visuaalisesti kuin hallinnollisesti. Erilaisilla rakenteilla, kuten aidoilla, muureilla, portailla ja terasseilla, on suuri merkitys hautausmaan ilmeen kannalta. Ne jäsentävät hautausmaan eri osia ja johdattavat hautausmaalla kulkijan keskeisille muistelu- paikoille.

Käytävät, aukiot ja istutukset

Hautausmaalla liikkumisen on oltava helppoa niin hautajaisseremonian sujuvuuden kuin alueen hoidonkin kannalta. Käytävät erottavat erityyppi-

set alueet toisistaan ja jäsentävät hautausmaata maisemallisesti.

Avoin tila korostaa paikan, esimerkiksi siunauskappelin tai sankarihautausmaan, asemaa maisemassa. Aukiot, niitä reunustava kasvillisuus ja niihin liittyvät keskeiset muistomerkit muodostavat hautausmaalla tärkeitä kiintopisteitä.

Hautausmaan puusto voi koostua yksittäisistä puista, kujanteista, ryhmistä ja yhtenäisistä metsä- alueista. Pääkäytäviä reunustavilla puukujanteilla osoitetaan tärkeimmät näkymät ja kulkusuunnat. Pensasaidat rajaavat korttelialueita ja ne voivat toimia myös hautausmaata ympäröivänä aitana. Kukkivaa pikkupuuta ja pensaita käytetään elävöittämään hautausmaan maisemaa.

Hoidetut perenna- ja kesäkukkaistutukset kaunistavat hautoja ja muistomerkkejä, mutta niillä myös korostetaan hautausmaan keskeisiä paikkoja ja kulkusuuntia. Intensiivisesti hoidetuilla hauta-alueilla käytetään yleensä hyvin kulu- tusta kestävää nurmikkoa. Reunakivin reunuste- tut hauta-alueet ovat yleensä hiekkapintaisia, sillä niillä nurmikon hoito ei onnistu. Luonnonmukai- sesti ylläpidetyillä alueilla maapohjan voi muodos- taa harvemmin leikattava niitty, metsähautaus- mailla varpukasvillisuus, sammalet ja jäkälät.

HAUTAMUISTOMERKKIEN INVENTOINTI

Ainakin kaikki hautausmaalta poistettavaksi suunnitellut hautamuistomerkit tulisi dokumentoida ja arvioida kulttuurihistorian ja ympäristön kannalta. Hautausmaalla voidaan myös tehdä kattava inventointi, jossa kaikki muistomerkit käydään läpi. Kirkkojen sisätiloissa sijaitsevat hautamuistomerkit sisällytetään kirkkorakennusta koskeviin rakennushistoriallisiin tai vastaaviin selvityksiin. Seurakunnan ja inventoijan on sovittava inventointityön suoritus- vasta ja rajaamisesta aina etukäteen.

Hautamuistomerkit heijastavat aikansa muotoiluihanteita. Monen vanhankin muistomerkin malli löytyy kiviveistämöiden aikanaan julkaisemista luetteloista ja mainoksista. Useimpien mallien taustalla on erotettavissa vaikutteita esim. muinaisen Egyptin, antiikin ajan, uusklassismin ja uusgotiikan taiteista. Inventoinnin ensisijainen tarkoitus ei kuitenkaan ole tyyli- tai laajen kirjaaminen. Havaintoja on tehtävä erilaisista materiaaleista, symboleista, kirjoitustyypeistä ja yksityiskohdista, joista muistomerkin kokonaisuus muotoilun lisäksi koostuu.

Hautamuistomerkin säilyneisyys ja kunto on yksi inventoinnissa huomioitavista tekijöistä.

Hautamuistomerkkien merkittävyyden arviointi

Muistomerkit ovat keskeinen osa hautausmaaympäristöä, ja niille saatetaan asettaa yleispiirteisiä vaatimuksia hautausmaan käyttösuunnitelmassa tai muistomerkkiohjesäännössä. Eri-ikäiset hautakorttelit ja -kokonaisuudet ilmentävät hautausmaalle olennaista muistamisen kulttuuria sekä ajallisen syvyyden ja jatkuvuuden kokemusta. Yksittäisellä hautamuistomerkillä voi olla huomattavaa itsenäistä merkitystä taiteellisten arvojen tai vainajaan liittyvien muistojen vuoksi.

HAUTAMUISTOMERKKIEN ARVIOINTIPERUSTEET:

- *historian näkökulma,*
esim. henkilöhistoria, tapahtumahistoria
- *taiteen näkökulma,*
esim. kuvanveisto, arkkitehtuuri
- *käsityötaidon näkökulma,*
esim. kivenkäsittely, taonta- ja valutyö
- *muistomerkin tyyppi,*
esim. malli, materiaali, koristeaiheet
- *muistomerkki osana hautakorttelia ja hautausmaaympäristöä*
- *muistomerkin säilyneisyys ja kunto*

Kun inventointityöhön liitetään muistomerkkien kulttuurihistoriallisen merkittävyyden arviointi, seurakunta saa hyvän lähtöaineiston muistomerkkien ja hautakorttelien säilyttämistä koskeville päätöksilleen. Hautausmaan kulttuuriympäristöä koskevissa arvottamis- ja valintaprosesseissa voi hyödyntää myös museoviranomaisten asiantuntemusta.

Tunnettujen henkilöiden haudoilla on erityistä merkitystä vainajaan liittyvien muistojen vuoksi. Kuvassa C. L. Engelin hautausmaahan Helsingissä.

Modernismin ajan hautausmaalla maiseman kiinnostavuus perustuu usein harkittuun kontrastiin viherympäristön luonnonmukaisuuden ja hautakivien säännönmukaisuuden välillä.

INVENTOINNIN JÄLKEEN

Muistomerkkeihin kohdistuvat toimenpiteet

Kun työ on valmistunut, inventointi ja sen pohjalta tehty muistomerkkien arviointi viedään seurakunnan kirkkoneuvoston käsiteltäväksi. Kirkkoneuvosto päättää muistomerkkien suojelusta ja säilyttämisestä sekä mahdollisista tarvittavista toimenpiteistä.

Keskeinen lähtökohta hautausmaan hoidon suunnittelussa on, että hautaoikeuden haltija vastaa haudasta ja hautamuistomerkistä. Seurakunnan tehtävänä on huolehtia hautausmaan yleisten alueiden, kuten käytävien, hautausmaan rakenteiden, puiden ja pensaiden sekä yhteismuistomerkkien ylläpidosta ja hoidosta sekä hautausmaan yleisestä siisteydestä. Seurakunta voi ottaa huolehdittavakseen hautausmaalla tai sen osalla olevien hautojen perushoidon.

Jos inventointi liittyy hoitamattomien hautojen kuuluttamiseen tai hautojen hallinta-aikojen päättymiseen, myös hautamuistomerkkien säilyt-

tämisestä tai poistamisesta on kuulutettava. Hautausmaan ylläpitäjän on hautaoikeuden lakattua tarjottava sen haltijalle tilaisuus poistaa hautamuistomerkki, ellei ylläpitäjä päättää pitää muistomerkistä huolta hautaoikeuden lakkaamisen jälkeen. Kulttuurihistoriallisesti arvokas tai haualueelle identiteettiä luova muistomerkki voidaan säilyttää hautausmaalla, vaikka suku ei enää huolehtisi haudasta ja muistomerkistä. Seurakunta voi ottaa hoidettavakseen haudan, jota pidetään seurakunnan kannalta tärkeänä. Merkittävä osa hautausmaan kulttuuriarvoista säilytetään tavanomaisella ylläpidolla ja hoidolla.

Seurakunta voi ottaa sille palautuneita hautoja ja niillä sijaitsevia muistomerkkejä uudelleen käyttöön tietyin ehdoin. Usein muistomerkkin säilyttäminen uudessa käytössä voi olla parempi vaihtoehto kuin sen poistaminen.

Hautausmaan hoitosuunnitelma

Inventoinnin perusteella laaditaan suunnitelma hautausmaan maiseman hoidosta ja kehittämisestä sekä alueen hoito-ohjeet. Jos todetaan, että hautausmaakaava ei esimerkiksi hautojen sijainnin osalta vastaa olemassa olevaa tilannetta, alueella on suoritettava tarkistusmittaus. Samalla hautausmaakaava ja hautakartta tulee uudistaa ajan tasalle.

Tavanomainen hautausmaita koskeva kysymys on hautausmaan vanhan puuston säilyttäminen. Puuston ikääntymiseen ja uudistamiseen liittyvät ongelmat voidaan ennakoida vuosikymmeniä etukäteen. Suunnittelulla voidaan turvata esimerkiksi puukujanteiden yhtenäisyyden säilyminen uudistustoimenpiteistä huolimatta. Hautausmaan hoitosuunnitelman tuleekin sisältää listaus välittömästi kunnostusta vaativista kohteista, säännöllisesti toistuvista töistä sekä suunnitelma kasviston pitkäaikaisesta kehittämisestä.

Muutosten toteuttaminen saattaa edellyttää hautausmaakaavan ja -käyttösuunnitelman muuttamista. Lisäksi on selvitettävä, millaisia velvoitteita maankäyttö- ja rakennuslain mukainen asemakaava mahdollisesti asettaa. Muutostyöt saattavat edellyttää viranomaislupia ja lupamenettelyjen vaatima aika on otettava huomioon töiden ai-

katauluttamisessa. Laajamittaiset muutokset edellyttävät yleensä tiedottamista ja asiasta käytävää julkista keskustelua.

Maisema muuttuu vuosikymmenten kuluessa, ja nämä muutokset antavat leimansa hautausmaan ilmeeseen. Alueen kunnostussuunnittelussa kunnioitetaan maiseman historiallista kerroksisuutta. Vain harvoin voidaan pitää oikeana ratkaisua, jossa maisema palautetaan vastaamaan jotakin historiallista kehitysvaihetta tai muutetaan se kokonaan uudentilaiseksi. Vähittäiset muutokset hautausmaalla voivat kuitenkin johtaa siihen, että maisema muuttuu epäyhtenäiseksi esimerkiksi uusien hoitotaitojen asettamien vaatimusten muuttumisen vuoksi.

Hautausmaan hoitosuunnitelmassa tulisi eritellä seurakunnalle ja hautaoikeuden haltijalle kuuluvat tehtävät esimerkiksi nurmikko- ja hiekkapintaisten alueiden hoidossa. Seurakunta voi mm. määrittellä kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi luokitellulle alueelle luonnonmukaisen perushoidon tason, joka takaa alueen säilymisen yleisesti siistinä. Hautaoikeuden haltijat voivat täydentää tätä omilla hoitotoimenpiteillään tai seurakunnan kanssa tehtävillä haudanhoitosopimuksilla.

Uudelleen käyttöön otettavat muistomerkit voivat toimia esimerkiksi uurnalehtona sellaisella hautausmaalla, jota ei ole enää tarkoituksenmukaista käyttää arkkuhautauksiin.

HAUTAUSMAAN ALUETIEDOT

Kaikista hautausmaista kootaan aluetiedot omaksi tiedostokseen. Yksittäisen hautausmaan laajennusalueet voi joissain tapauksissa olla tarkoituksenmukaista sijoittaa omaan tiedostoonsa. Olemassa olevia rekisteritietoja, mahdollisia aiempia inventointeja ja selvitysaineistoja hyödynnetään pohjatietoina uutta inventointia tehtäessä.

Seuraava lista on suositus inventoinnin yhteydessä koottavista tietosisällöistä.

Lomakkeen päiväys

Seurakunta / Seurakuntayhtymä

Seurakuntakoodi

Kunta

Hiippakunta

Kiinteistötunnus tai -tunnukset

- *muodossa 123-456-78-9*
- *inventoinnin kohdealueen paikkatieto*

Kaavamerkintä ja -määräys maankäyttö- ja rakennuslain mukaisessa kaavassa

Hautausmaan osoite

Hautausmaan nimi

Perustamisvuosi

Mahdollinen hautausmaan

käytön päättymisvuosi

Hautausoimen ohjesäännön vahvistamisvuosi

Hautausmaakaavan vahvistamisvuosi

Hautausmaan käyttösuunnitelman

vahvistamisvuosi

Hautausmaan pinta-ala (ha)

Hauta-alueet

- *perustiedot:*
nimi, suunnittelija, vuosi, pinta-ala, käyttöönottovuodet, hoitovastuu:
seurakunta / hautaoikeuden haltijat
- *eri hauta-aluetyypit:*
arkkuhautaus, uurnahautaus, muistolehto, kolumbaario, muu hauta-alue (sankaribaudat, veteraanibaudat, muun uskontokunnan haudat, tunnustuksettomat haudat)

Hautausmaan rakennukset ja rakenteet

- *nimi*
- *pysyvä rakennustunnus tai koordinaatit*
- *alkuperäinen käyttö tai rakennustyyppi*
- *nykyinen käyttö*
- *materiaalit (esim. runko, julkisivu, kate)*
- *suunnittelija*
- *ajoitus (rakentaminen ja keskeiset muutosajankohdat)*

Yhteismuistomerkit

- *nimi*
- *suunnittelija*
- *vuosi*
- *materiaali*

Käytössä olevien arkkuhautojen lukumäärä

- *ainaishaudat*
- *määräaikaiset*

Käytössä olevien uurnahautojen lukumäärä

Hautausmaan muutos

- *selite, vuosi*

Hautausmaan laajennus

- *tarvittaessa erillinen perustietolomake*

Kuvaus

- *tiivitelmä alueen ominaispiirteistä ja nykytilasta*

Arviointi

- *inventoijan ja/tai museoviranomaisten arvio alueen kulttuurihistoriallisesta merkityksestä ja luonteesta*

Historia

- *tiivitelmä alueen nykytilaan johtaneesta kehityksestä*

Lähdeaineisto

HAUTAMUISTOMERKKIEN TIEDOT

Hautamuistomerkkien inventointitiedot yksilöivät muistomerkin. Seuraava lista on suositus inventoinnin yhteydessä koottavista tietosisällöistä. Jokaiselle hautamuistomerkillle ei välttämättä luoda omaa yksilöivän tason tietuetta. Ennen inventoinnin aloittamista on syytä sopia, millä tarkkuudella esimerkiksi materiaalitiedot ja tekniset tiedot kerätään. Inventointitiedostoon voi myös kirjata vapaamuotoisesti lisätietoja muista inventoijan merkittävistä asioista.

Seuraava lista on suositus inventoinnin yhteydessä koottavista tietosisällöistä.

Haudan koordinaatit

- *ellei tätä tietoa ole, hiippakunnan, seurakunnan ja hautausmaan nimi, hautausmaan osasto ja rivi sekä haudan tunnusnumero*

Haudan mitat (jos rakennettu kokonaisuus)

Hautamuistomerkin tekstit

- *haudattujen nimet, ammatit, syntymä- ja kuolinajat niin kuin ne on muistomerkkiin kirjattu*
- *muistomerkin sisällä olevat muut kirjoitukset*

Valokuva tai piirros

Muistomerkin valmistaja

Muistomerkin malli

- *pysty, vaakaa, risti, veistos, muu*

Materiaali

- *kivi, metalli, puu, muu*

Materiaali tarkemmin

- *graniitti, marmori, pronssi, rauta, rautapelti, muu*

Pintakäsittely

- *kiillotettu, hiekkapuhallettu, käsittelemätön luonnonkivi*

Muistomerkin pystyttämisaikankohda

Myöhemmät muutokset

- *pintakäsittely, kirjoitukset*

Kirjoituksessa ja symboleissa käytetty tekniikka

- *kaiverrus, kultaus, hopeointi, maalattu, hakattu, hiekkapuhallettu, kobokirjoitus*
- *irtokirjaimet, laatta, medaljonki, muu*

Muistomerkin sisällä olevat symbolit

Muistomerkkiin kuuluva taideteos

- *luonne, aihe*
- *taiteilija/suunnittelija*
- *materiaali, mitat, valmistusvuosi*
- *taiteilijan merkinnät tai kaiverukset*

Hautakokonaisuus

- *muistomerkin mitat (korkeus x leveys x syvyys)*
- *muut muistomerkit (jos useampia muistomerkkejä samalla haudalla)*
- *reunus (materiaali kivi, puu, betoni)*
- *aitaus (rauta, ketju, putki, puu, kivi)*
- *haudan pinta (nurmi, hiekka, sepeli, kivi, luonnontilainen, istutettu)*
- *kasvillisuus (pensaat, puut, puun juuret)*

Haudan kunto

- *muistomerkin tila (vakaa, kallistunut, vaarallisesti kallistunut, kaatunut, romahtanut, rikki)*
- *vauriot (irtopaloja, puuttuvia osia, halkeamia, ruoste, muu)*
- *ilki-valta*
- *pintojen tila (patina, lika)*
- *pintojen kasvillisuus (jäkälä, sammal)*

Inventoijan arvio ja suositukset

- *kulttuurihistoriallisesti arvokkaimmat, sellaisenaan säilytettävät kohteet*
- *kulttuurihistoriallisesti arvokkaat, säilyttämisen arvoiset kohteet*
- *muut inventoidut kohteet*
- *mahdollinen ehdotus uudelleenkäytöstä*

Lisätietoja (materiaali, tekniikka, muistomerkin tilaaja)

Inventoinnin metatietojen säilyminen on erittäin tärkeää ja seuraavat tiedot tulee liittää sekä alue- että hautamuistomerkkikohtaiseen inventointiosioon.

Maastoinventoinnin päivämäärä

Inventointiraportin päiväys, mahdolliset päivivitykset

Inventoijan nimi ja ammatti

Valokuvapäivämäärä

Valokuvaaajan nimi

Digikuvien tallennusmuoto ja säilytyspaikka

KIRJALLISUUTTA

- Aaltonen, Pirjo – Palo, Harri – Rimpiläinen, Olavi – Rintala, Ahto – Ruotsalo, Pertti – Särkiö, Pekka:* Hautaustoimen käsikirja. Helsinki, Edita, 2005.
- Airio, Tuula:* Lappeen hautausmaa Lepola. Ilmari Wirkkalan 1930-luvun hautausmaaideaali. Helsinki, 2010.
- Blomqvist, Per-Olof:* Gravvårdar av metall i Pojo. Fiskars: Fiskars hembyggsförening, 1997.
- Felicori, Mauro – Zanotti, Annalisa (eds.):* Cemeteries of Europe: a historical heritage to appreciate and restore. Bologna, Comune di Bologna, 2004.
- Forsman, V. I.:* Hautausmaista: niiden järjestämisestä ja kaunistamisesta. Kristillisen taideseuran esitelmiä 8. Helsinki, Otava, 1926.
- Gardberg C. J.:* Maan poveen. Suomen luterilaiset hautausmaat, kirkkomaat ja haudat. Espoo, Schildts, 2003.
- Halme, Anna-Maija (toim.):* Puistot ja puutarhat: suomalainen puutarhaperinne. Suomen kotiseutuliiton julkaisuja A:11. Helsinki, Suomen kotiseutuliitto, 2005.
- Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar. Västerås, Centrala Gravvårdskommittén, 2007.
Pdf-julkaisun osoite: <http://svenskakyrkan.se/default.aspx?di=731282>
- Hautamäki, Ranja:* Portti puutarhaan: historiallisten puutarhojen inventointiopas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 21. Helsinki, Museovirasto, 2000.
- Hautausmaiden ystävät r.y. (toim.):* Hautausmaiden käsikirja. Porvoo, WSOY, 1936.
- Heikkilä, Elisa – Palo, Harri – Sirkiä, Ahti – Tuominen, Laura – Ikkala, Marja-Leena – Tirilä, Soile:* Sankarihautausmaiden perinne, hoito ja kunnostus. Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeita ja oppaita 2. Helsinki, Museovirasto, 2008.
- Heinola, Antti (toim.):* Suntion käsikirja. Helsinki, Kirjapaja, 2001.
- Hietakangas-Koch, Auli – Koch, Uwe:* Hautausmaan suunnittelu.
Teoksessa *Lempiäinen, Pentti – Nickels, Brita:*
Viimeiset leposijamme: hautausmaat ja hautamuistomerkit. Helsinki, SLEY-kirjat, 1990.
- Isakkila, Leena:* Maisema-arkkitehti ajan virrassa: maisema-arkkitehdin töitä ja ajatuksia neljän vuosikymmenen ajalta. Helsinki, Puutarhaliitto ry, Viherympäristöliitto ry, 2000.
- Jumalan puistot kauniiksi: hautausmaiden opas. Pieksämäki, Suomen kirkon sisälähetysseura, 1955.
- Kaisti, Riikka – Puhakka, Martti:* Unikankareen kummulta Skanssin malmille:
Turun hautausmaan vaiheita. Turku, Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, 1999.
- Kemppainen, Ilona:* Isänmaan uhrin: Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Knapas, Marja Terttu (toim.):* Hautamuistomerkkien hoito. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 24. Helsinki, Museovirasto, 2003.
- Knapas, Marja Terttu (toim.):* Kirkkojen hoito ja restaurointi. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 23. Helsinki, Museovirasto, 2003.
- Kormanen, Riitta:* Sotamuistomerkki Suomessa. Voiton ja tappion modaalista sovittelua. Annales Universitatis Turkuensis C 396. Turun yliopisto: Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Pdf-julkaisun osoite: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5897-9>
Kunnallisteknisten töiden yleinen työselitys 02 /KT 02. Helsinki, Suomen Kuntaliitto, 2002.

- Lindgren, Liisa:* Elävä muoto: traditio ja modernisuus 1940- ja 1950-luvun suomalaisessa kuvanveistossa. Dimensio 1. Helsinki, Valtion taidemuseo, 1996.
- Lindgren, Liisa:* Memoria. Hautakuvanveisto ja muistojen kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1211. Helsinki, 2009.
- Lindgren, Liisa:* Monumentum: Muistomerkkien aatteita ja aikaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 782. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000.
- Nickels, Brita:* Hautamuistomerkki elämän ja kuoleman tulkitsijana: Heikki Häiväojan, Kain Tapperin ja Matti Peltokankaan tekemät hautamuistomerkit 1952–2002. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2006.
- Niukkanen, Marianna:* Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset: tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3. Helsinki, Museovirasto, 2009.
- Nordström, Ernst:* Taidetta Helsingin hautausmaalla. Helsinki, Otava, 1940.
- Nuotio, Aino-Kaisa (toim.):* Viheralueiden hoitoluokitus. Viherympäristöliitto ry:n julkaisu 36. Helsinki, Viherympäristöliitto, 2007.
- Mattila, Leena:* Naantalin kirkkomaa: historiaa ja tarinaa. Naantali: Vallis Gratiae -yhdistys, 2012.
- Paijalan* hautausmaa 1896–1996. 100-vuotisjuhlajulkaisu. Tuusula, Tuusulan seurakunta, 1996.
- Pehkonen, Marja:* Hauraita muistoja Helsingin hautausmailta. Narinkka 2008. Helsinki, Helsingin kaupunginmuseo, 2008.
- Riekkö, Helena – Marin, Merja – Lukkarinen, Heikki:* Kalmiston kertomaa: Kuopion sankaripuiston vanhalta hautausmaalta. Kuopio, Kuopion evankelis-luterilainen seurakuntayhtymä, 2011.
- Saivo, Pirkka (toim.):* Sankarivainajiemme muisto. Helsinki, Otava, 1955. Sankarihaudat. Helsinki, Suomen Aseveljien liitto, 1943.
- Schali, Kirsi:* Oulun hautausmaat. Oulu, Oulun evankelis-luterilainen seurakuntayhtymä, 1996.
- Selén, Göran:* Näsinmäen hautausmaa 200 vuotta. Näsebackens begravningsplats 200 år. Porvoo seurakuntayhtymä – Borgå kyrkliga samfällighet 1989.
- Soiri-Snellman, Helena:* Hautaristejä ja koristeita 1800-luvulta. Museotiedote 1/1990. Turku, Turun maakuntamuseo, 1990.
- Talvio, Maila (toim.):* Jumalan puistot: leposijoja ja hautausmaita. Porvoo, WSOY, 1927.
- Ukkonen, Taina:* Muistitiedon keruuopas sukututkijoille ja muille sukumuistojen tallentajille. Suomen Sukututkimusseuran oppaita 2. Saarijärvi, Suomen Sukututkimusseura, 2015.
- Wirkkala, Ilmari:* Haudan ja hautausmaan hoito. Helsinki, Otava, 1930.
- Wirkkala, Ilmari:* Suomen hautausmaiden historia. Porvoo, WSOY, 1945.
- Viro, Voitto:* Vanha hautausmaa: Helsingin Hietaniemen hautausmaan opas. Helsinki, Otava, 1993.

*Lisätietoja hautausmaista
esimerkiksi Kirkkohallituksen ja Museoviraston sivuilta:*

<http://sakasti.evl.fi/hautausmaainventointi>

<http://www.ort.fi>

<http://www.nba.fi>

VALOKUVAT:

Kansi ja sisäkansi: Soile Tirilä, Museovirasto

Kannen kuvanauhan kuvat: Laura Tuominen, Museovirasto ja Harri Palo, Kirkkohallitus

Elisa Heikkilä, Museovirasto: 22 alh.

Marja Terttu Knapas: 4, 6, 8, 11 ylh., 13., 24, 30 ylh. ja 33 oik.

Harri Palo, Kirkkohallitus: 17 alh., 19, 20, 25 ylh., 26 oik., 27, 29, 32, 34 ja 35

Hanna Sorsa: 14 ja 17 ylh.

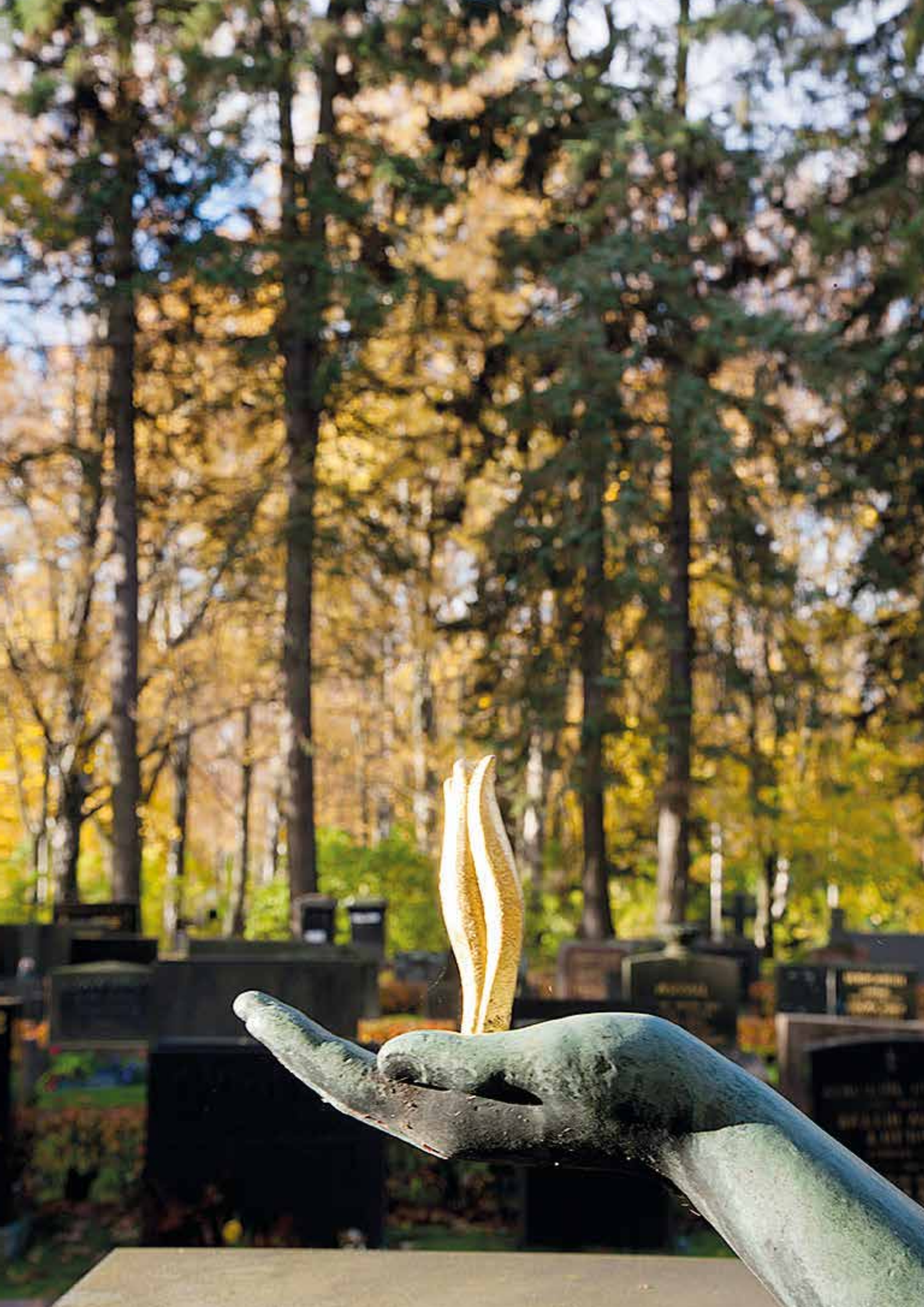
Laura Tuominen, Museovirasto: 7, 11 alh., 12, 18, 21, 22 ylh., 23, 26 vas., 28, 30 alh., 31 ja 33 vas.

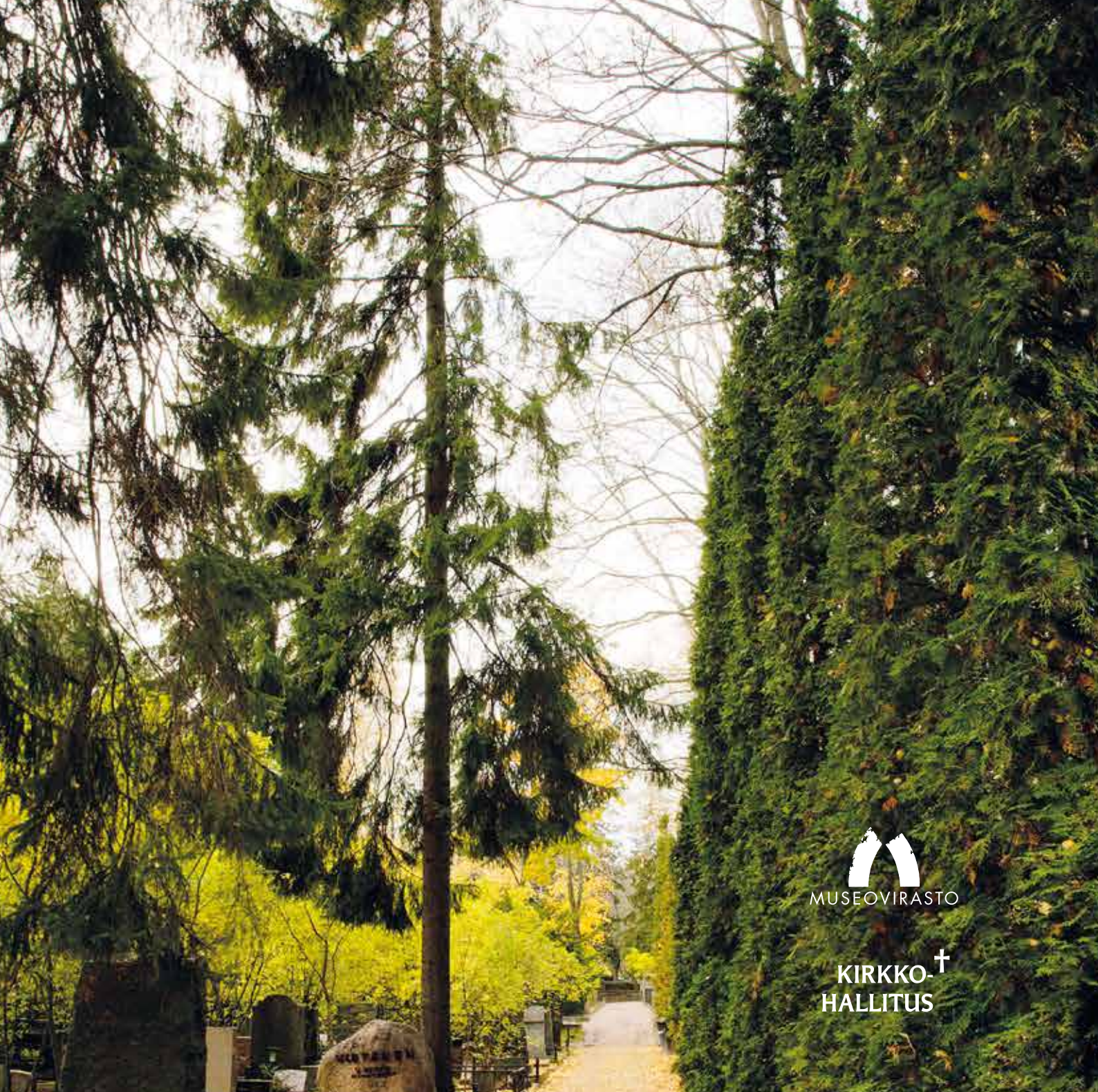
Arkkitehtuurimuseo: 15 ja 16

Helsingin kaupunginmuseo / Väinö Kannisto: s. 9 vas.

Helsingin kaupunginmuseo / Yrjö Kohonen: s. 1

Tampereen museot: s. 25 alh.

MUSEOVIRASTO

KIRKKO+
HALLITUS

